

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Цалко Андрій Олегович

УДК 330.338.336

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Економічна безпека держави

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

А.О.Цалко

Науковий керівник Арабчук Я.І., к.філос.н., доцент
(підпис)

Допущено до захисту

В.о.завідувача кафедри

Рецензент

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2024

АНОТАЦІЯ

Цалко А.О. Економічна безпека держави. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

Робота присвячена обґрунтуванню теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки України. Систематизовано теоретичні підходи до розуміння природи, змісту та сутності основних понять, сформовано необхідне підґрунтя для визначення факторів забезпечення економічної безпеки.

Описано особливості державного регулювання забезпечення економічної безпеки. Проаналізовано досвід європейських країн і зроблено висновок, що варто запозичувати для України, ґрунтуючись на подібності завдань, цілей, пріоритетів національних стратегій. Акцентовано увагу на тому, що при цьому необхідно враховувати рівень економічного розвитку, розвитку існуючих інститутів управління, забезпечення та контролю над безпекою, використовуючи положення системного підходу та порівняльний аналіз.

Визначено ключові ризики і загрози для економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Запропоновано подальші пріоритети політики забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, виклики, пріоритети, державна політика

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	9
1.1 Економічна безпека: сутність та основні фактори її забезпечення	9
1.2 Основні засади формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки	17
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	25
2.1 Державне регулювання забезпечення економічної безпеки	25
2.2 Європейський досвід регулювання економічної безпеки та напрями його адаптації в Україні	33
РОЗДІЛ 3	
ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ	42
3.1 Ключові ризики для економічної безпеки України	42
3.2 Пріоритети політики забезпечення економічної безпеки	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з найбільш важливих завдань для розв'язання проблем в національній економіці є управління інституціями для забезпечення економічної безпеки та зміцнення конкурентоспроможності на міжнародних ринках товарів і послуг в умовах глобалізації. Для України проблема регулювання інституційної сфери економічної безпеки виявляється особливо критичною через специфічні особливості національного економічного розвитку. Однією з ключових причин є відсутність ефективного механізму використання фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, а також екстенсивний характер нарощення виробничих потужностей. Низький рівень інноваційної діяльності також ускладнює роботу, утруднюючи збереження конкурентоспроможних позицій на міжнародних ринках товарів і послуг. Ці фактори створюють загрози економічній безпеці України, проявляючись у зниженні темпів інвестиційно-інноваційного розвитку, нестабільності рівня продовольчого забезпечення населення, зростанні структурних нерівностей у національній економіці та розповсюдженні деструктивних екологічних впливів на навколишнє середовище. Для нейтралізації загрози економічній безпеці України необхідно розробити основи інституційного регулювання, що дозволить ефективно використовувати наявні конкурентні переваги національної економіки в контексті процесів європейської інтеграції України. Тому виникає нагальна потреба у розробці стратегічних заходів для інституційного регулювання економічної безпеки України. Це складне завдання, що вимагає створення та впровадження ефективних інструментів і прийомів, спрямованих на стійке економічне зростання. Це включає системну генерацію нових знань, впровадження конкурентних механізмів, підтримку підприємницької активності та оптимальну державну підтримку.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ, глобальних змін, національна економіка потребує подальшого розвитку концепцій та методологій управління. У

зв'язку з цим, актуальним є розроблення Стратегії забезпечення економічної безпеки України, що сформована на основі ідентифікації загроз економічній безпеці; формуванні системи показників оцінювання економічної безпеки; визначенні порогових значень показників оцінювання економічної безпеки; моделюванні стратегічних детермінант забезпечення економічної безпеки України; формуванні організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки. Стратегія забезпечення економічної безпеки України здатна посилити зростання національної економіки.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Питання формування та забезпечення економічної безпеки держави знаходять відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів: О. Білоруса, Н. Вавдіюк, Т. Васильціва, В. Гейця, З. Герасимчук, Д. Гладких, А. Гриценка, М. Долішнього, Т. Єфименко, М. Єрмошенка, Т. Іванюти, В. Лагутіна, А. Мазаракі, В. Маргасової, Т. Мельник, В. Мунтіяна, М. Павловського, Т. Пікетті, Н. Попадинця, О. Тищенко, К. Рейнгарт, К. Рогоффа, М. Спенса, Дж. Стігліца, К. Шапошникова, О. Шнипка.

Не зважаючи на вагомі напрацювання у площині дослідження особливостей економічної безпеки держави, відсутній загальновизнаний термінологічний апарат щодо визначення її сутності і змісту. Необхідність удосконалення наукових засад щодо розробки стратегії інституційного регулювання економічної безпеки, підвищення ефективності механізму інституційного регулювання економічної безпеки з урахуванням впливу об'єктивних факторів, напрями реалізації цілей державної політики у досліджуваному напрямі визначають актуальність дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі завдання:

- теоретичні основи економічної безпеки держави;
- особливості реалізації державної політики із забезпечення економічної

безпеки;

- визначити ключові ризики для економічної безпеки України та запропонувати подальші пріоритети політики забезпечення економічної безпеки.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, науково-прикладних аспектів формування і забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. При аналізі понятійно-категоріального апарату використовувалися методи аналізу та синтезу, узагальнення та наукової абстракції, а саме: методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу – при вивченні теоретичних засад економічної безпеки; метод багатомірної логіки – при формуванні основного підходу до розгляду теорії регулювання економічної безпеки; процесний підхід – при структуризації механізму регулювання економічної безпеки; графічний метод – при визначенні місця економічної безпеки у системі національної безпеки; ціннісно-орієнтований та метод ситуаційного аналізу – при висвітленні основних засад формування і регулювання економічної безпеки; метод статистичного аналізу – при оцінюванні сучасного стану та результативності регулювання економічної безпеки в Україні.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, матеріали Державної служби статистики України, періодичні видання, офіційні звіти та аналітичні публікації провідних міжнародних економічних організацій, матеріали вітчизняних і міжнародних конференцій, інформація мережі Інтернет, результати соціально-економічних досліджень та ін.

Новизна отриманих результатів полягає в системному вирішенні важливого науково-прикладного завдання – обґрунтуванні теоретико-прикладних засад і розробці практичних рекомендацій щодо формування забезпечення економічної безпеки держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі запропоновано теоретичні положення, висновки і практичні рекомендації придатні до застосування у практичній діяльності органів виконавчої влади державного і регіонального рівня, органів місцевого самоврядування в напрямі підвищення рівня економічної безпеки, науково-дослідних установ за профілем наукової роботи у галузі досліджень економічної безпеки держави.

Структура й обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (шість підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 71 сторінку. У роботі вміщено 1 рисунок, 3 таблиці. Список використаних джерел містить 75 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Економічна безпека: сутність та основні фактори її забезпечення

Економічна безпека, як дефініція розглядається з різних точок зору, тому проведемо аналіз деяких із них. Поділяємо думку науковця О.Барановського відносно того, що «економічна безпека представляє собою дуже складну систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру та логіку формування»¹.

Науковець Д. В. Сидоренко-Стеценко у свої працях зазначає, що економічна безпека – це відповідний стан, за якого будь-який суб'єкт є надійно захищений і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів. Тобто в широкому розумінні під безпекою представляється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у всіх видах ресурсів, технологіях, інформаційному забезпеченні та моральних ідеалах, які необхідні для якісного функціонування та розвитку суспільства².

Розглядаючи сутність економічної безпеки через призму захисту національних інтересів, варто апелювати до погляду таких відомих вітчизняних вчених-економістів О. Крамаревої³ та І. Михасюк⁴, які пропонують розглядати економічну безпеку як наслідок глобалізації, через призму забезпечення міжнародної безпеки.

Науковець О. С. Власюк представляє економічну безпеку як категорію в функціонально-структурному ракурсі, тобто як сукупність

¹ Барановський О. І. Економічна безпека: навч. посіб. / О.І. Барановський, Л. В. Герасименко О. Є Користін; за заг. ред. О.М. Джузі. К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

² Сидоренко-Стеценко С. Д. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання. Вісник Черкаського університету, 2009. № 152. С. 112.

³ Крамарева О. М. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 жовтня 2008р.). Харків: ХНУВС, 2007. С. 45-49.

⁴ Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 42 с.

взаємопов'язаних систем різних безпек, які представляють функціонування окремих «блоків» або секторів економічної системи держави⁵.

У свою чергу, Б. В. Губський та інші науковці трактують економічну безпеку не лише як захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів державної влади формувати механізми реалізації й захисту національних інтересів щодо розвитку економіки, напрямів підтримки соціально-економічної стабільності у суспільстві⁶.

Науковець А.Я. Новак у своїх дослідженнях пропонує розглядати економічну безпеку «...як можливість і здатність задовольняти суспільні потреби»⁷. Його думку поділяє дослідник Д. О. Пашенко, який розглядає економічну безпеку як можливість національної економіки забезпечувати раціональне й оптимальне задоволення суспільних потреб на всіх рівнях управління⁸.

У своїх наукових доробках О.Ф. Новікова та Р. В. Покотиленко визначають економічну безпеку як стан захищеності економічних інтересів індивіда, суспільства, держави від економічних та інших загроз національній безпеці, які на них впливають⁹. Науковці В. А. Забродський та М. В. Капустін мають ідентичну думку щодо місця економічної безпеки у задоволенні відповідних інтересів, але наводять інше її трактування, розглядаючи економічну безпеку як кількісну і якісну характеристику властивої системи, яка має здатність до самовиживання та розвитку в умовах виникнення різних економічних загроз¹⁰.

Також економічну безпеку як стан економіки пропонує розглядати Л. Шемаєва, тобто коли економічне благополуччя суб'єктів суспільних відносин

⁵ Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : наук. Доповідь. Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К. : Вид-во НППМБ, 2016. 48 с.

⁶ Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. К. : ДП Укрархбудінформ, 2011. 122 с.

⁷ Новак А. Я. Як підняти українську економіку : монографія / А.Я. Новак. Вид.2-ге доп. К: Гнозис, 2017. 344 с.

⁸ Пашенко Д. О. Перспективи розвитку національної системи забезпечення економічної безпеки в Україні. Шлях України до економічної безпеки: матеріали науково-практичн. конф. (Харків, 14 квітня 2016р.).Харків, 2016. С. 57-62.

⁹ Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення: монографія/ О.Ф.Новікова, Р.В. Покотиленко. Донецьк: КІНД ІЕПІНАНУ. 2016. 408 с.

¹⁰ Забродський В.А., Капустін М.В. Власність, економічна безпека і держава. Харків: АТ: «Бізнес-інформ», 2017. 96 с.

в країні та стабільність внутрішнього ринку хоча і залежить від дії екзогенних факторів, однак негативний вплив яких нейтралізується резервами господарюючого таких суб'єктів, що сприяє збереженню його стабільності у довгостроковій перспективі¹¹.

У Економічній енциклопедії визначається економічна безпека як відповідні умови, які формуються державою та її органами влади, гарантування забезпечення недоторканності власності, майна, мінімізація та нейтралізація економічних збитків, захист економічних інтересів суб'єктів господарювання від можливих загроз на рівні держави та світу в умовах глобалізації. Організація державного та внутрівідомчого захисту інтересів або позбавлення конфіденційності або секретної економічної інформації¹².

Отже, проаналізувавши різні підходи до тлумачення поняття «економічна безпека» можна зазначити, що дане визначення розглядається багатьма вченими у контексті визначення поняття «національна безпека», яке представлено у Законі України «Про основи національної безпеки України»¹³. Однак, такий механізм переходу від трактування національної безпеки до економічної потребує додаткового обґрунтування.

З огляду на вищевикладене, Я. Жаліло пропонує економічну безпеку трактувати як складну багатфакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення у напрямку задоволення на належному рівні потреб громадян і економіки держави, протистояння дестабілізуючим чинникам, що сприяють виникненню загрози у економічному розвитку країни та забезпеченні її конкурентоспроможності у світовому вимірі¹⁴.

¹¹ Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / Л.Г. Шемаєва. К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, 2016. 357 с.

¹² Економічна енциклопедія: в 3-х томах / під ред. Л. І. Молдована. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. Т. 1. 864 с.

¹³ Закон України «Про основи національної безпеки України» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 15.12. 2005р. № 3200-IV : Відомості Верховної Ради України. 2006. № 14. Ст.116. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

¹⁴ Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. К. : НІСД. 2003. 224 с.

Саме таке визначення сутності поняття «економічна безпека» вважаємо найбільш повним та комплексним, що може слугувати методологічною основою для визначення місця й ролі її у структурі економічної безпеки.

Узагальнюючи наукові доробки вітчизняних дослідників О. Білорус, Л. Головкової, Я. Жаліло та Д. Лук'яненко, В. Пономаренка та ін. можна сказати, що сферою застосування категорії «економічна безпека» є різні рівні управління – від міжнародного до рівня окремого суб'єкта господарювання або індивідуума. Такі рівні є тісно взаємопов'язаними між собою в межах глобальної системи, де небезпека на вищому рівні управління є зовнішньою загрозою для безпеки на нижчому рівні, та навпаки – небезпека на нижчому рівні становить внутрішню загрозу для безпеки вищого рівня управління.

Загалом, поняття «економічна безпека» є багатограним та трактується практично у всіх життєво важливих напрямках та сферах національної економіки. Слід відмітити, що саме економічна безпека є її функціональною складовою, фундаментом та матеріальною основою. У результаті дослідження встановлено, що саме національна безпека орієнтована на забезпечення прагнень країни бути конкурентоспроможною на міжнародній арені та підтримувати відповідні загальні й цивілізаційні фундаментальні цінності, як суверенітет та територіальна цілісність. Дана категорія має значення для всіх соціальних груп і виражена в оцінці задоволення основних потреб людини, таких як: існування, стабільність, особистість, благополуччя та задоволення. Також вона дає змогу прийняти інші складові безпеки, такі як національні та суспільні інтереси, суверенітет та ефективність реалізації державної стратегії¹⁵.

Слід відмітити, що вітчизняне законодавство орієнтоване на гарантування національної безпеки, а економічна безпека позиціонується як одна із стратегічно важливих її функціональних складових. Зауважимо, що

¹⁵ Основи економічної безпеки : підручник / Бандурка О.М., Духов В.Е, Петрова К.Я., Червяков І.М. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ., 2013. 236 с.

саме не сформованість оптимальної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин, пов'язаних із гарантуванням економічної безпеки не лише створює інституційні бар'єри та ускладнює процеси її забезпечення, але й спонукає до виникнення неконтрольованих загроз, викликів у контексті розвитку держави, стримує розвиток її економічного потенціалу, стримує функціонування ефективного механізму та напрямів протистояння впливу дестабілізуючих чинників в трансформаційних умовах та невизначеності соціально-економічного середовища.

На думку В. В. Бойко, саме полігамна природа економічної безпеки апріорі забезпечує формування різноаспектних концептуальних підходів серед вчених щодо тлумачення сутнісних та функціональних характеристик цієї економічної категорії. Така ситуація ускладнює процеси вибору дієвої стратегії, державних інструментів та засобів забезпечення економічної безпеки держави, систематизації її функціональних складових, обґрунтування методики оцінки рівня безпеки, розробки превентивних механізмів щодо захисту від різних загроз (зовнішніх та внутрішніх)¹⁶.

Таким чином, в науковій літературі зустрічаються різноманітні точки зору на визначення категорії «економічна безпека», що пояснюється складністю, багатокомпонентністю та взаємозумовленістю її складових. Проте аналіз наукових позицій науковців з цієї проблеми дозволяє виявити найбільш значущі підходи до розкриття сутності економічної безпеки:

1. Стійкість та стабільність економіки. Розкривається у взаємозв'язку з категоріями «незалежність», «інтереси» або «умови і фактори». Основними критеріями безпеки є: досягнення стійкого, ефективного та динамічного розвитку економіки. Тобто, перелік умов та факторів які забезпечують незалежність вітчизняної економіки, її стійкість, стабільність та здатність до постійного оновлення й самовдосконалення.

¹⁶ Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 4. Т. 1. С. 162-167.

2. *Захищеність національних інтересів від екзогенних та ендегенних загроз.* Гарантування захисту економічних інтересів, орієнтація державної політики на соціальну сферу та належний рівень оборотного потенціалу в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовищ.

3. *Здатність національної економіки до розширеного відтворення.* Задоволення на належному рівні потреб суспільства, протистояння дестабілізуючим факторам, які впливають на стійкий розвиток країни.

4. *Рівень соціальної спрямованості економіки.* Необхідність обґрунтування життєво важливих інтересів та засобів протистояння загрозам у контексті соціальної спрямованості реалізації державної політики.

5. *Глобалізація економічного простору (зовнішньоекономічна безпека).* Забезпечення економічного суверенітету країни в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів.

6. *Прозорість та незалежність економічної політики в державі.* Стабільність та самодостатність національної економіки, здатність її до саморозвитку.

7. *Комплексність.* Інтеграція соціально-економічних, нормативно-правових та політичних умов щодо забезпечення максимізації економічних ресурсів на душу населення.

У світовій економічній літературі теоретичне обґрунтування проблеми економічної безпеки ґрунтуються на підходах, які за змістом є близькими до тих, які використовують вітчизняні науковці. Найбільш суттєвим є визначення економічної безпеки як проблеми конкурентоспроможності; умов стійкості (стабільності) економіки; відповідні умови припинення нелегальних видів економічної діяльності; проблеми міжнародної безпеки країни; умови реалізації урядом цілей щодо реалізації економічної політики¹⁷.

Отже, як результат проведених досліджень, можна констатувати, що економічна безпека розглядається зазвичай у напрямі розвитку економіки та

¹⁷ North D. Institutions. Journal of Economic Perspectives. 2001, Winter. Vol. 5. № 1. pp. 97-112.

захисту економічних інтересів держави, тобто захисту національних інтересів. Недостатнім вважаємо вивчення питань стійкого економічного розвитку, забезпечення сприятливих нормативно-правових, організаційно-інституційних та соціально-економічних умов для ефективного функціонування секторів та галузей національної економіки. А саме, на особливу увагу заслуговують питання забезпечення економічної безпеки.

Саме тому, в сучасних умовах актуалізується питання розгляду місця економічної безпеки у системі національної безпеки держави (рис.1.1).

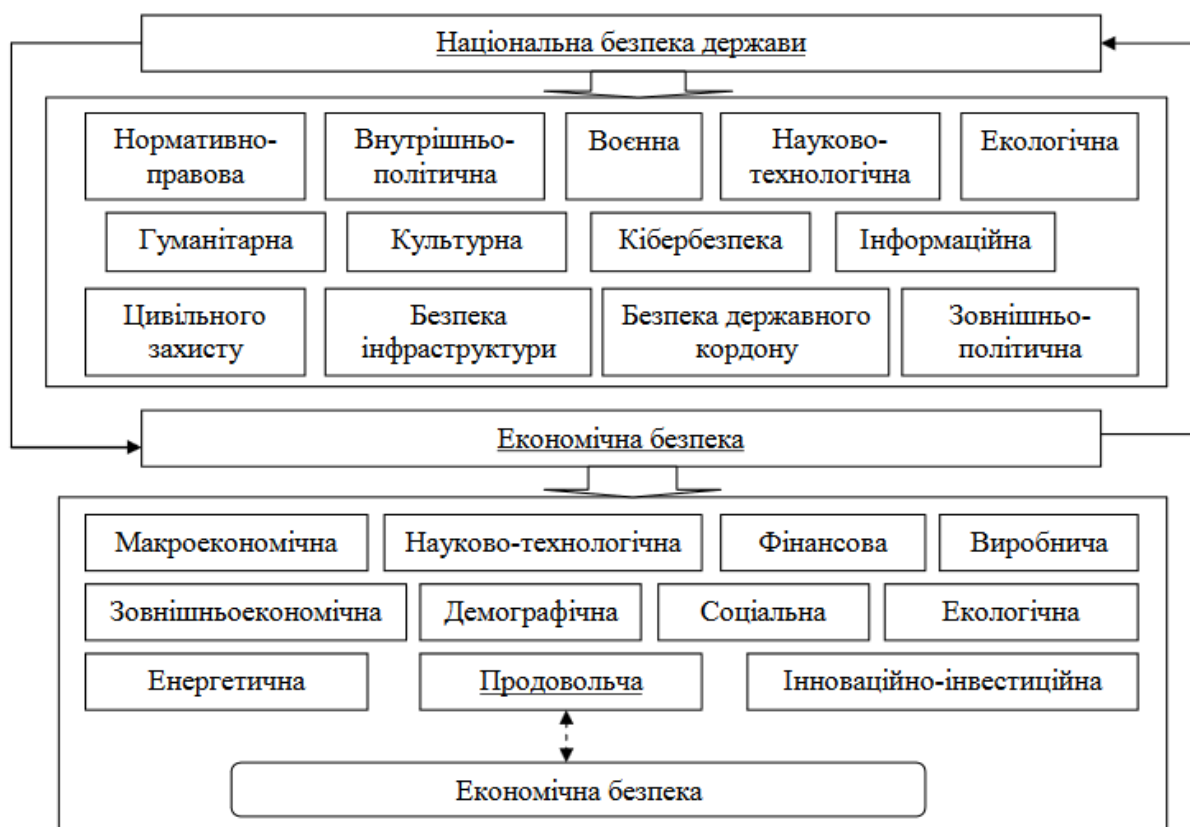

Рис. 1.1 - Місце економічної безпеки у системі національної безпеки держави

Загалом аналізуючи науковий доробок відомих науковців у даній царині визначені фактори, які впливають на забезпечення економічної безпеки. Як результат проведених досліджень¹⁸ сформовано систему

¹⁸ Ружицький І.Ю. Типологізація економічної безпеки країни та її складові. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №4. С.332-339.

екзогенних та ендогенних загроз функціонування в сучасних умовах. До ендогенних варто віднести:

- 1) відсутність на рівні держави розробленої концепції та дієвої системи економічної безпеки;
- 2) низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку;
- 3) суттєва зношеність матеріально-технічної бази економіки;
- 4) необґрунтована лібералізація зовнішньоекономічних процесів в державі;
- 5) не здорова диференціація у доходах та споживанні населення, стрімкі темпи зростання рівня бідності, підвищення рівня безробіття;
- 6) проведення антисоціальної політики у сфері приватизації, що призводить до суттєвого зниження вартості об'єктів приватизації;
- 7) криміналізація економічних процесів, розвиток «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності в аграрному секторі;
- 8) високий рівень корупції у державно-управлінській сфері;
- 9) недосконалість нормативно-правового забезпечення економічних відносин в аграрному секторі та механізмів формування державної економічної політики;
- 10) низький рівень заробітної плати в державі, відсутність мотивації до праці, занепад інтелектуального потенціалу.

Екзогенні загрози можна класифікувати на такі види:

- 1) зниження інноваційно-інвестиційної активності в державі;
- 2) значна частка сировинного експорту у зовнішньоекономічній діяльності та втрата традиційних ринків збуту;
- 3) залежність від імпорту продовольчих товарів, товарів повсякденного попиту, технологічної продукції стратегічного значення;
- 4) недобросовісна конкуренція на світовому ринку;
- 5) негативний вплив на національну економіку світових фондових, фінансових та валютних ринків;

б) високий рівень зовнішнього боргу в державі.

У працях значної кількості науковців наголошується, що всі складові національної безпеки перебувають між собою у взаємозв'язку і взаємозалежності. Причому економічна безпека має особливе значення, адже важко знайти складові національної безпеки держави, який би не залежав безпосередньо від рівня безпеки. У свою чергу, економічна безпека суттєво залежить від інших складових національної безпеки. Тому виникає подвійна природа категорії «економічна безпека». Обґрунтування зазначених взаємозв'язків і взаємозалежностей між економічною безпекою та іншими напрямками національної безпеки є ключовим аспектом для ідентифікації заходів щодо недопущення, мінімізації та нейтралізації загроз національним інтересам держави.

1.2 Основні засади формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки

На думку Білоруса О.Г.¹⁹, академіка НАН України, сьогодні доводиться констатувати, що Україна не має затвердженої Національної стратегії розвитку і визначає основні стратегічні економічні імперативи:

1. Глобалізувати економіку країни через євроатлантичну систему інтеграції. Вийти на ринки Китаю, Індії, Африки, Південної Америки.
2. Інтегрувати національну економіку в європейські структури на засадах повноправного партнерства.
3. Відмовитися від примату старої сировинно-експортної орієнтації розвитку. Стимулювати експорт ноу-хау.
4. Перейти до нової інтелектуальної економіки, якій притаманні механізми мультиплікації ефекту вартості та власності.
5. Вибрати (остаточно) довгострокового локомотивного партнера (США, ЄС, Індія).

¹⁹ Білорус О. Г. Теорія безпечного економічного розвитку. Економіка України. 2018. № 2. С. 79-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_2_7

6. Визнати й реалізувати вирішальну роль держави у створенні передумов економічного прориву.

7. Трансформувати Україну в суспільство знань і науки, оскільки саме інтелектуальні результати розвитку стають вирішальним фактором глобальної економічної конкуренції.

8. У геополітичній царині Україна повинна реалізувати себе в ролі регіонального лідера і рівноправного партнера ЄС, США, НАТО.

9. Визначити головним геоекономічним імперативом зовнішньоекономічної стратегії України відкритість її економіки для залучення інвестицій у модернізацію виробництва. За абсолютними і відносними показниками притягнення іноземних інвестицій наша країна мусить зайняти лідируючі позиції.

10. У Національній стратегії розвитку України до 2030 р. головним напрямом українського прориву визнати нову експортну орієнтацію економіки – конкурентну експансію на світових ринках технологій та інтелектуальних продуктів.

11. Створювати власні могутні виробничо-експортні й фінансово-виробничі об'єднання. Після вступу до СОТ зовнішня торгівля повинна стати двигуном нарощування ВВП.

12. Підвищити роль державного менеджменту в організації зовнішньоекономічної експансії України, особливо як виробника інтелектуальної продукції і транзитної держави.

13. Диверсифікувати джерела енергозабезпечення, знизити питомий та абсолютний рівень енергоспоживання до європейських стандартів, перейти до використання власних енергорезервів як ефективного засобу агресивної зовнішньоекономічної експансії. На цій основі Україна здатна забезпечити середньорічні прирости ВВП у межах 15%, що дасть змогу формування національних інвестиційних фондів для прориву на міжнародних ринках²⁰.

²⁰ Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Соціальні аспекти економічної безпеки держави. *Економічні горизонти*. 2018. № 2. С. 76–86.

Забезпечення економічної безпеки істотно визначається процесами політичної і соціально-економічної трансформації, що відбуваються в країні. Для формування ринкової економіки необхідно об'єднати нормотворчу діяльність на державному рівні та ініціативні дії органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування.

В основі формування засад економічної безпеки лежить процес реалізації інтересів різних суб'єктів економічних відносин. Система економічних інтересів передбачає наступні рівні: національний, регіональний, підприємство, особистість. Такий стан речей дозволяє сформуванню один з критеріїв класифікації видів економічної безпеки – за масштабами її забезпечення. При цьому регіональний аспект цього процесу має першочергове значення, оскільки саме тут найбільше узгоджуються економічні інтереси на основі реалізації виробничих та соціальних процесів.

До суб'єктів економічної безпеки можна віднести учасників економічних відносин, що виконують функції із забезпечення економічної безпеки шляхом реалізації певних заходів, зокрема органи державної, регіональної, муніципальної влади, службу безпеки на підприємствах, тобто тих, хто безпосередньо виконує функції із захисту економічних інтересів. Дії держави суттєво корегують дію економічних законів на всіх етапах соціально-економічного розвитку країни, а отже і її економічну безпеку. Значний вплив на рівень економічної безпеки господарюючих суб'єктів різних рівнів здійснюють громадські організації і засоби масової інформації, які формують громадянську думку суспільства.

В контексті нашого дослідження варто наголосити на тому, що сутність економічної безпеки розкривається через систему загроз, що стримують розвиток економіки, оскільки загроза розглядається як фактор, який створює значну небезпеку і наносить значний збиток економіці, руйнує її як систему.

Для забезпечення економічної безпеки держави важливе значення має своєчасне виявлення, а в більш сприятливих умовах - попередження прояву загроз, які призводять до порушення соціально-економічної рівноваги у суспільстві. Необхідно створити захищену економічну систему держави від

небезпеки, тобто загрози розвитку в негативному напрямі. У зв'язку з цим проблема визначення загроз економічній безпеці держави актуальна і має практичне значення.

О. Зінченко під загрозами економічній безпеці розуміє «фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу»²¹.

Досить аргументованим є визначення І. Мігус, який під загрозами економічній безпеці визначає явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, цінностей і життєзабезпечення²².

Загроза - це також сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта і які виступають причиною збитків, розмір яких визначається ступенем зниження економічного потенціалу регіонів протягом певного проміжку часу.

За Барановським О.І., загрозою можна вважати збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта. Загрози виникають в результаті цілеспрямованих або неусвідомлених дій людей, органів влади, а також природних явищ. Загрози економічній безпеці є наслідком суперечностей, що розвиваються, як у середині держави, так і за його межами. Загрози є ключовими у системі категорій економічної безпеки держави і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають забезпечити її адаптивність до умов, що змінюються²³.

Т. Васильців вважає за доцільне проводити економічну експертизу загроз економічній безпеці за чотирма етапами:

²¹ Зінченко О. І., Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «соціально-економічна безпека». *Бізнес інформ*. 2014. №6. С. 123–128.

²² Мігус І. П., Денисенко М. П., Коваль Я. С. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Серія: Економіка: зб. наук. пр. 2017. Вип. 46. С. 125-130.

²³ Барановський О. І. *Філософія безпеки* : монографія: у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.

- 1) аналіз мотивів поведінки представників бізнесу і влади, процеси прийняття рішень, напрями узгодження інтересів, формування стратегії та тактики територіального розвитку;
- 2) узагальнення ситуацій на основі розроблених експертних карт з переліком питань систематизації ситуації;
- 3) класифікація ситуації за обраними критеріями;
- 4) формування логіко-структурних моделей розв'язання ситуацій і прийняття рішень²⁴.

Якщо прослідкувати своєрідну хронологію появи загрози, то спочатку виникає ризик, тобто «можливість виникнення» негативних наслідків, потім з'являється небезпека, яка свідчить про «можливість негативної дії» і нарешті, створюється загроза, яка веде до конкретної реалізації дій, що несуть негативні наслідки. Іншими словами, загрозливим є стан економічної безпеки, який вже пройшов стадії ризику і небезпеки. У загальному вигляді під загрозливим слід розуміти такий стан економіки, при якому система через внутрішні або зовнішні чинники втрачає контроль над економічними процесами, не може ефективно забезпечувати стабільний розвиток території. Завдяки формі загроза стає доступною для дослідження і оцінки. Для оцінки здатності економічної системи протидіяти загрозам економічній безпеці необхідно проаналізувати джерела виникнення загроз, сутнісні характеристики загроз та негативні наслідки їхньої дії.

Джерела загроз можуть бути різними, але всі вони є причинами несприятливого розвитку економічних, соціальних, політичних та інших процесів в зовнішньому або внутрішньому середовищі. Аналіз ситуації що склалася, повинен на першому етапі стосуватися об'єктивних джерел загроз економічної безпеки, якими є обмеження розвитку, перш за все, виробничої сфери, що перешкоджають її активному зростанню (ресурсні, інфраструктурні, цінові, пов'язані із станом управлінського апарату, зовнішньоекономічні, інноваційно-

²⁴ Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічній безпеці: монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2019. 552 с.

технологічні, інституційні), різний ступінь забезпеченості ресурсами, а також відмінність в економічній політиці та механізмах її реалізації. Наведені джерела загроз реалізуються на різних рівнях об'єктів економічної безпеки, до яких можна віднести: макроекономічний (економічна безпека держави); мезорівень (економічна безпека регіонів); мікрорівень (економічна безпека суб'єктів господарювання, особистості).

Загрози економічній безпеці регіонів розглядаються у невід'ємності від інших ієрархічних рівнів. Прояви загроз економічній безпеці на різних рівнях ієрархії організаційно-економічних структур мають відмінності, незважаючи на спільність дії дестабілізуючих факторів в умовах єдиного економічного простору. До таких глобальних факторів варто віднести загальний спад виробництва, розлад фінансової системи, зростання соціальної напруженості, криміналізацію суспільства та економіки, подальше ослаблення конкурентоспроможності.

Узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни.

Розроблена система загроз економічній безпеці не статична, з часом деструктивний вплив на соціально-економічну рівновагу території одних посилюється, а інших зменшується або зникає. Тому, для ефективного забезпечення процесу економічної безпеки необхідний постійний аналіз сукупності загроз, які важливі на момент дослідження. В науковій літературі використовуються різні класифікації та існують різні підходи до визначення загроз економічній безпеці.

Достатньо цікавим і актуальним, на нашу думку, є підхід запропонований В.М. Геєцем і М.О. Кизим, які запропонували здійснювати поділ загроз за сферою походження, а саме: загрози, що виникають у процесі звичайної економічної

діяльності, репутаційні загрози та загрози зовнішнього тиску²⁵. Інші науковці також окремо виділяють загрози, які знаходяться на зароджувальній стадії з метою попередження негативних змін соціально-економічного стану. Важливим аспектом економічної безпеки є класифікація загроз залежно від місця їх виникнення на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні).

За межами країни виникають зовнішні загрози. Вони не пов'язані з її внутрішньою економічною політикою. Як правило, це соціально-економічні зміни на міжнародному рівні або стан навколишнього середовища, які можуть завдати значного негативного впливу. Вони мають макроекономічне значення, тобто сприяють дисбалансу соціально-економічного стану країни. Зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки: зміна кон'юнктури світових цін і зовнішньої торгівлі, різкі коливання курсу валют, перевищення відтоку капіталу над його припливом (іноземні інвестиції), великий зовнішній державний борг і збільшення корпоративного боргу, надмірна імпортна залежність, особливо із енергоносіїв, перевантаження експорту сировинними товарами.

С. Синиця у своєму дослідженні обґрунтовано доводить, що в сучасних умовах значно ускладнена ієрархія зовнішніх впливів на економіку країни, яка залучена не тільки до міжнародного, але і до глобального економічного середовища²⁶.

Внутрішні загрози - це нездатність до самозбереження і саморозвитку, слабкість інноваційного початку в розвитку, неефективність систем державного регулювання економіки, невміння знаходити розумний баланс інтересів при подоланні суперечностей і соціальних конфліктів для знаходження найбільш безболісних шляхів розвитку суспільства. Існує прямий зв'язок між внутрішніми та зовнішніми загрозами. Тривале збереження внутрішніх загроз без проведення ефективною економічної політики робить господарюючий суб'єкт більш уразливим для зовнішніх загроз. До зовнішніх і внутрішніх загроз регіональній економічній безпеці з часом додаються все нові різновиди.

²⁵ Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 3-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_12_2

²⁶ Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Вип. X. С. 48-51.

Причинами виникнення і розвитку кризових ситуацій в національній економіці, загрозливих національній безпеці є різні чинники дестабілізації, основними серед яких є наступні:

1. Спад виробництв і як наслідок, руйнування технологічного потенціалу.
2. Руйнування науково-технічного потенціалу і деіндустріалізація економіки.
3. Втрата продовольчої незалежності.
4. Стійкий розвиток негативних демографічних процесів та зростання безробіття, міграції та послаблення трудової мотивації.
5. Різке зниження рівня життя більшості населення і високий ступінь його диференціації по соціальних прошарках і групах.
6. Високий рівень злочинності.
7. Загострення бюджетної і фінансової нестійкості економіки.
8. Високий рівень забруднення навколишнього природного середовища і порушення стійкості природних комплексів під впливом антропогенних і техногенних навантажень.

Слід зазначити, що особливо небезпечними є ті загрози, які мають деструктивний незворотній вплив, відчутний у значний проміжок часу. До головних стратегічних ризиків та загроз економічній безпеці в довгостроковій перспективі потрібно віднести збереження експортно-сировинної моделі розвитку економіки, зниження конкурентоспроможності й високу залежність країни від зовнішньоекономічної кон'юнктури, втрату контролю над регіональними ресурсами; погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики; нерівномірний розвиток регіонів; низьку стабільність і захищеність фінансової системи; корупцію та криміналізацію господарсько-фінансових відносин; нелегальну міграцію.

Окрім основних причин нестабільності, що обумовлюють нерівність конкуренції, можна виділити і другорядні причини (що у меншій мірі стримують економічне піднесення і несуть загрози розвитку): проблеми у галузі корпоративного управління; обмеження мобільності робочої сили, що приводять

до загострення соціальної напруженості; недовіра до фінансових інститутів; нерозвиненість транспортної інфраструктури; корупція органів влади.

Таким чином, для формування економічної безпеки держави важливо адекватно оцінити загрози, які провокують дестабілізацію. Тому, своєчасна оцінка загроз економічній безпеці сприятиме дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки і як наслідок, ефективного розвитку національної економіки.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Державне регулювання забезпечення економічної безпеки

Державна політика із забезпечення економічної безпеки країни передбачає наступні заходи її регулювання: створення інформаційної бази для об'єктивного всебічного моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки; розробка комплексу оперативних, довготривалих заходів щодо попередження, нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінка результатів їх здійснення; організація роботи із реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки. Формування ефективної державної політики щодо забезпечення економічної безпеки держави зумовлено об'єктивними процесами та явищами, які відбуваються в національній економіці та суспільстві, а також у глобальній економіці. Суперечливість інтеграційних тенденцій надає особливого значення проблемі економічної безпеки країни як основи забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, органічного входження країни до системи світової економіки. Із точки зору системного підходу економічна безпека

є певною системою, яка, своєю чергою, є частиною системи національної безпеки. Державна політика щодо забезпечення економічної безпеки, як складова єдиної політики національної безпеки, інтегрованої в систему геополітичної безпеки, – це цілеспрямована діяльність органів державної влади усіх рівнів щодо управлінських заходів, рішень, реалізації стратегічних пріоритетів із захисту національних економічних інтересів, забезпечення економічних свобод суб'єктів господарювання і населення, нівелювання найбільш небезпечних ризиків та усунення негативних проявів економічної глобалізації на усій території країни.

Мостова А. вважає, що державна політика в сфері забезпечення економічної безпеки являє собою закріплену чинним законодавством систему законодавчих, організаційних, управлінських заходів, яка реалізується, в основному уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації при участі політичних партій, інститутів громадянського суспільства та представників бізнес середовища з метою впорядкування та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації та захисту соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі²⁷.

В свою чергу Акімова Л. зазначає, що належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики (у тому числі економічної), підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення²⁸.

Політика держави повинна містити комплекс заходів управління соціально-економічними процесами трансформації економічної системи у вигляді зміни кількісних та якісних характеристик її взаємопов'язаних елементів з метою

²⁷ Мостова А. Д. Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 42–47.

²⁸ Акімова Л. М. Аналіз стану економічної безпеки за суб'єктивними оцінками експертів. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. №2. С. 1–14.

створення їх збалансованої та ефективної пропорції для досягнення стійкої позитивної динаміки економічного розвитку країни²⁹.

В цілому, серед основних функцій державної політики із забезпечення економічної безпеки науковці виділяють:

- практичну, яка зводиться до наукового обґрунтування економічної політики держави, зокрема інноваційної, розробки рекомендацій щодо застосування принципів і методів підвищення рівня економічної безпеки;

- прогностичну, пов'язану із розробкою наукових основ передбачення перспектив економічного розвитку в майбутньому. Вона зводиться до розробки прогнозів довгострокових програм економічного розвитку з урахуванням потенційних загроз;

- регулюючу, що передбачає посилення взаємозв'язку економічної політики та основних напрямів інноваційного і соціально-економічного розвитку держави;

- захисну, яка зводиться до посилення економічної безпеки, включаючи контроль за дотриманням законодавчих норм, а також до здатності механізму забезпечення економічної безпеки виконувати роль засобу впливу суб'єктів безпеки на недоторканність та захист власних національних інтересів, національних цінностей від внутрішніх і зовнішніх посягань;

- контрольну, спрямовану на здійснення контролю за правильністю застосування суб'єктами економічної безпеки відповідних методів і важелів у конкретній ситуації, пов'язаній зі захистом національних інтересів та запобіганням потенційним загрозам.

Потрібно відзначити, що наслідком ефективної соціально-економічної політики держави є забезпечення економічної безпеки регіонів, а саме ступінь самостійності та можливість формування ним власних потреб і перспектив розвитку з врахуванням його специфіки, першочерговим етапом якої є децентралізація, розподіл функцій управління між централізованою державною владою та регіональним управлінням.

²⁹ Акімова Л. М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2018. № 1 (19). С. 1–11.

До пріоритетних задач регіональної політики в сфері економічної безпеки варто віднести: реорганізацію економіки регіонів з урахуванням переваг галузей спеціалізації; відновлення і раціональне використання власних джерел розвитку агропромислових регіонів; подолання депресивного стану в регіонах з екстремальними умовами, створення умов для відродження нечисленних народів; формування територіально-виробничих комплексів нового типу, орієнтованих на виробництво й реалізацію продукції, що відповідає вимогам ринку, за рахунок нецентралізованих інвестицій; розвиток міжрегіональних інфраструктурних систем (транспорту, зв'язку, інформатики)³⁰.

Тенденції соціально-економічного розвитку в українській економіці, наявні ризики і загрози дозволяють виділити як мінімум три можливі варіанти стратегії економічно безпечного розвитку як країни, так і її регіонів:

- сценарій інерційного імпорто-орієнтованого технологічного розвитку, що припускає відсутність масштабних цілеспрямованих зусиль, фокусування політики в основному на підтримці макроекономічної стабільності і низьких параметрах бюджетних витрат на науку, інновації та інвестиції в людський капітал;

- сценарій наздоганяючого розвитку і локальної технологічної конкурентоспроможності, орієнтований не тільки на переозброєння економіки на основі імпортних технологій, але і на локальне стимулювання розвитку вітчизняних розробок, коли сектор фундаментальної і прикладної науки сегментується і концентрується навколо тих напрямів, які мають комерційне застосування;

- сценарій досягнення лідерства у провідних науково-технічних секторах і фундаментальних дослідженнях, що характеризується значними зусиллями держави по модернізації сектора прикладної і фундаментальної науки, значним підвищенням їх ефективності концентрацією зусиль на проривних науково-технологічних напрямках, які дозволяють різко розширити застосування

³⁰ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року : Постанова Кабінету Міністрів № 385-2014-п (редакція від 02.10.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

вітчизняних розробок і поліпшити позиції на світовому ринку високотехнологічної продукції і послуг.

Ми вважаємо, що в сучасних умовах найбільш оптимальним є сценарій змішаної стратегії наздогоняння з елементами стратегії лідерства в сегментах, в яких є (або можуть бути швидко створені) конкурентні переваги, але сьогодні реалізується в окремих секторах економіки наздогоняюча стратегія, а в багатьох напрямках – інерційна.

Досягнення відповідного рівня економічної безпеки в умовах економічних перетворень вимагає створення такого механізму реалізації державної політики із забезпечення економічної безпеки, що постійно діє, чітко регламентується, дозволяє максимально реалізувати і захистити соціально-економічні інтереси території та передбачає загальні для усіх сфер реального сектора складові: систему державної підтримки стратегічно орієнтованих галузей; різноманітні форми та джерела непрямого стимулювання; стимулювання інноваційно-інвестиційного потенціалу. Такий механізм повинен водночас бути рушійною силою підприємництва в країні та регулятором для господарюючих суб'єктів з метою структурної перебудови, відповідати вимогам економічних законів і враховувати територіальні особливості.

Об'єктом механізму забезпечення економічної безпеки виступають соціально-економічна система та процес забезпечення економічної безпеки. У ролі підсистем, якими управляють, виступають виробництво та інфраструктура, де протікають взаємопов'язані процеси: виробництво, накопичення, обмін і споживання і соціально-демографічний розвиток.

Суб'єктом дії організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки виступають управління економікою та органи влади.

Як будь-яка система, організаційно-економічний механізм, в якому економічні явища відбуваються у взаємозалежному імпульсивно-послідовному порядку, тобто, початкове явище обумовлює наступне, повинен будуватися й діяти відповідно до основних принципів. Виділимо наступні принципи забезпечення економічної безпеки:

- невід'ємності, який означає, що механізм складається із взаємозалежних складових і функціонування кожної з них так чи інакше базується на інших підсистемах та в цілому на всій економіці;
- комплексного підходу до здійснення;
- активності та гнучкості;
- оптимального співвідношення державного регулювання та самоуправління;
- забезпечення єдності стратегічного й поточного державного регулювання;
- нормативності теоретичної бази;
- максимального використання фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів реалізації цілі;
- адаптивності та неперервності;
- стратегічного партнерства;
- економічності й ефективності.

На наш погляд, найбільш важливими є принципи комплексності, ефективного об'єднання державного управління та ринкових законів, максимального та ефективного використання ресурсів, відтворення ресурсного та інших потенціалів, соціальної направленості. Принцип комплексності в просторовому відношенні орієнтує на забезпечення умов для виконання комплексу соціальних, екологічних і економічних функцій нормальної життєдіяльності населення, що забезпечить і відповідний рівень економічної безпеки. Принцип інтеграції державного управління та саморегулювання орієнтує на формування інфраструктурних можливостей, які б дозволяли розмістити відповідні певній території продуктивні сили. Високий рівень розвитку інфраструктури дозволяє ефективно управляти і на державному рівні, і на рівні регіонів. Принцип самодостатності орієнтує на підвищення господарської активності населення певної території. Принципи активності та гнучкості потребує враховувати в рамках управління економічною безпекою можливість змін умов функціонування системи управління, забезпечення її гнучкого реагування на зміну умов шляхом переходу до альтернативних варіантів.

Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки також включає такі елементи: регламентаційні (нормативні) документи, схеми фінансування, умови використання ресурсів і продукції, зобов'язання учасників, заходи підтримки реалізації, систему управління й контролю.

Концептуально даний механізм включає два взаємопов'язаних напрями: систему державної дії та ринкового регулювання. Основою механізму забезпечення економічної безпеки є базові галузі, що визначають економічну структуру, внутрішні та зовнішні зв'язки. Також, це найбільш технічно оснащені підприємства з високим рівнем кваліфікації працівників, продукція яких призначена як для внутрішнього ринку, так і на експорт в інші регіони і країни. Чинниками ефективності механізму забезпечення економічної безпеки є цілеспрямованість, системність, незалежність від політичних чинників.

Головною вимогою до організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки ставиться утворення всіма його складовими єдиної системи економіко-господарських важелів, що діють злагоджено, комплексно, у сукупності своїй спрямовані на розвиток ефективності економіки, використовуючи відповідні економічні взаємозв'язки.

Основними заходами державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки:

- забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та її громадян;
- збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням цілей сталого розвитку та позицій людиноцентризму;
- гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічних сферах.

Реалізація державної політики за безпековим напрямом забезпечуватиметься шляхом: визначення критичних меж та цільових орієнтирів за індикаторами основних складових економічної безпеки, зведених у табло індикаторів економічної безпеки; здійснення постійного моніторингу економічної

стійкості шляхом відслідковування рівня критичних меж за індикаторами, включеними до табло індикаторів економічної безпеки, візуалізації відповідних даних у вигляді інфографіки, розміщення та підтримання її в актуальному стані; - проведення щорічної системної оцінки стану економічної безпеки.

В цілому очікуваним результатом виконання є забезпечення економічної безпеки України як умови досягнення основних національних економічних інтересів.

У контексті досягнення національних економічних інтересів України реалізація завдань зорієнтована на:

1) створення стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки та умов для випереджаючого розвитку науково-технічного потенціалу країни, сталого нарощування національного багатства та факторів виробництва;

2) досягнення цілей сталого розвитку, рівня життя населення та соціально-політичної стабільності, властивих економічно розвиненим країнам;

3) зайняття Україною у світовому розподілі праці та міжнародних економічних відносинах місця, яке відповідає її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, економічному та геополітичному потенціалу;

4) забезпечення гарантованого захисту національної економіки в умовах виникнення або посилення внутрішніх та зовнішніх загроз.

Військова агресія російської федерації дуже вплинула на державну політику забезпечення економічної безпеки України через:

1. Окупацію частини українських територій - значна частина української - території є окупованою, на значній частині проходять активні бойові дії, звільнені території частково заміновані.

2. Вимушену міграцію - понад 11 мільйонів українців були змушені покинути місця свого постійного проживання. Найбільша міграція спостерігається в наступних регіонах: Харківській, Київській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській, Луганській, Чернігівській областях.

3. Руйнування інфраструктури - зруйновано і руйнуються тисячі об'єктів інфраструктури, у тому числі тих, які є дуже важливими для відновлення регіонів та їх розвитку – аеропорти, мостові переходи, житло та об'єкти соціального характеру.

4. Втрату транзитного потенціалу.

5. Деіндустріалізацію промислових міст та регіонів – найбільших руйнувань зазнали і зазнають промислові регіони України (меткомбінати ім. Ілліча та Азовсталь групи Метінвест, Лисичанський та Кременчуцький НПЗ, багато підприємств чи цехів підприємств Харкова, Києва, Чернігова, Миколаєва, Сум, Охтирки і багатьох інших).

Все це вимагає по-новому підходити до реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки.

2.2 Європейський досвід регулювання економічної безпеки та напрями його адаптації в Україні

Як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. Тому забезпечення економічної безпеки належить до числа найважливіших національних пріоритетів більшості країн світу, а аналіз і подальша адаптація успішного досвіду такого забезпечення являють собою один з найбільш ефективних механізмів досягнення стабільності та ефективності національної економіки.

Досвід країн Європейського Союзу показує, що забезпечення національної економічної безпеки чинить вирішальний вплив на закріплення за державою чіткого місця у глобальному світі, яке відповідало б його геостратегічним значенням і потенціалу. Саме тому, на сьогоднішній день адаптація досвіду країн Євросоюзу щодо забезпечення економічної безпеки повинна стати одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики України не тільки з точки зору досягнення стійкості й ефективності національної економіки, але і з позиції довгострокової стратегії національного розвитку.

В Європейському Союзі термін «економічна безпека» ставиться до позиції об'єднання у світовій економічній системі. ЄС диктує важливість європейської інтеграції з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Окремо кожна країна-член Євросоюзу має набагато меншу кількість економічних ресурсів, ніж інші розвинені країни і ті що розвиваються. Ефект синергії, що досягається через взаємний обмін ресурсами визначає здатність Європейського союзу забезпечувати високий рівень економічної безпеки і конкурентоспроможності. Кінцева мета забезпечення економічної безпеки в ЄС – формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя у всіх країнах-учасницях³¹.

Більшість країн ЄС основним завданням політики безпеки в національних доктринах визначають зміцнення європейського простору стабільності шляхом розвитку європейської інтеграції та активної політики сусідства Європейського Союзу з країнами Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії та Середземноморського регіону. Тим не менш, на наш погляд, концепцію економічної безпеки Європейського Співтовариства необхідно розглядається в значній мірі в контексті економічної безпеки кожної окремої держави, національних доктрин, програм і концепцій забезпечення національної безпеки.

У Німеччині окремого закону, присвяченого концепції економічної безпеки не існує. Державна філософія економічної безпеки на практиці реалізується переважно через закони, що регламентують найбільш важливі сфери ринкової діяльності і наділяють державу істотними контрольними функціями. Так, основні інтереси країни у сфері національної безпеки, у тому числі і її економічної складової, представлені у формі офіційної директиви міністерства оборони³².

Німеччина бачить забезпечення своєї економічної безпеки в підтримці економічного і соціального прогресу, демократизації в Європі і у всьому світі, захист від економічного шантажу, забезпечення свободи торгівлі і доступу до

³¹ Development of small and medium enterprises: the EU and East-partnership countries experience: monograph / ed. by I. Britchenko and Ye. Polishchuk. Tarnobrzeg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, 2018. 378 p.

³² Трансформація фінансового посередництва в сучасній економіці: монографія / за ред. Н. В. Ткаченко. Київ: УБС НБУ, 2015. 667 с.

сировинних ресурсів і ринків у рамках справедливої світової економічної системи.

З точки зору внутрішньо економічного гарантувати соціально-економічний розвиток країни, матеріальне та соціальне благополуччя населення. У зовнішньоекономічному плані головний акцент, зважаючи на експортну орієнтованість економіки, робиться на стабільність та вдосконалення ринків збуту. Основними методами забезпечення розвитку економіки в Німеччині є дії з підтримки цивілізованого характеру ринкових відносин, створення рівних умов для конкуренції, недопущення монополізації в окремих галузях і підтримання стабільності національної валюти³³.

У широкому розумінні, під економічною безпекою у Франції розуміється попередження і запобігання економічних загроз шляхом подання нових схем, адаптації норм і структур міжнародної безпеки та створення мережі співпраці, зокрема між державним і приватним секторами і між країнами. У Франції основним державним документом, у якому зачіпаються окремі положення забезпечення економічної безпеки, є Закон «Про національну безпеку» 1964 р.

Поняття національної економічної безпеки у Франції трактується як створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для підвищення національного добробуту і зміцнення економічного потенціалу країни. Економічна безпека у широкому сенсі забезпечується всією сукупністю інструментів господарського регулювання. З цією метою у Франції у процесі вироблення та прийняття економічних рішень використовуються критерії, пов'язані зі зниженням уразливості господарської системи і збереженням економічного фундаменту самостійної зовнішньої політики. До таких критеріїв належать:

- усунення серйозних диспропорцій у рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання;
- недопущення надмірної зовнішньої залежності у найважливіших секторах економіки;

³³ Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. Київ, 2018. 106 с.

- зведення до мінімуму ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу³⁴.

Політика в області забезпечення економічної безпеки у Великобританії тісно пов'язується з оборонною політикою: обидві вони базуються на оцінках національних інтересів і реалізуються через їх захист. Під «національними інтересами» у сфері економіки розуміються народногосподарські інтереси всього суспільства в цілому, мають пріоритет по відношенню до інших форм суспільних інтересів³⁵. Загрози національній економічній безпеці поділяють на екзогенні та ендогенні і ранжуються за ступенем важливості та імовірності виникнення, що дозволяє концентрувати зусилля щодо прогнозування та запобігання найбільш небезпечних ризиків, з точки зору національної економічної безпеки. При цьому слід зазначити, що у сфері запобігання економічних загроз уряд традиційно спирається на приватний бізнес, надаючи йому максимальну підтримку.

Крім того, в країні існує розгалужена мережа інститутів, що забезпечує ефективну взаємодію парламенту, уряду та великого бізнесу при виробленні та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення національної економічної безпеки. У неї, зокрема, входять такі організації як Конфедерація британської промисловості, Рада з торгівлі із Східною Європою і ряд спеціалізованих організацій, що представляють інтереси промисловців і підприємців.

Концепція економічної безпеки розглядається в Іспанії значною мірою в контексті економічної безпеки всього європейського співтовариства. Разом з тим, створена ефективна система забезпечення національних інтересів у економічній сфері. Її основу становлять: гнучка законодавчо-нормативна база; чітке розмежування компетенції міністерств, відомств і організацій у реалізації нормативних положень, що стосуються економічного розвитку; наявність на кожному етапі розвитку законодавчо затвердженої програми економічних

³⁴ Ружицький І.Ю. Світовий досвід управління економічною безпекою України. Причорноморські економічні студії. 2020. №52. Ч.2. С.164-172.

³⁵ Slatvinska M., Belinska Y., Vodolazska O., Ruzhytskyi I., Koliada T. The model of the impact of changes in the national currency on key macroeconomic indicators in the face of uncertainty. International Journal of Management this link is disabled. 2020. 11(5), Pp. 908-919.

пріоритетів, яка в принципі повинна була виключити можливість роздачі адресних привілеїв; наявність спеціальних державних служб контролю^{36 37}.

У системі забезпечення економічного добробуту та сталого розвитку країни важливе місце посідає визначення пріоритетних галузей національної промисловості, які підпадають під захист протекціоністських заходів; регулювання процедури стимулювання інвестицій; валютний контроль; ретельно розроблене законодавство про акціонерні товариства³⁸.

В Італії держава приділяє велику увагу зовнішньоекономічній експансії, яка здійснюється через економічну і технологічну прив'язку Італії до її закордонних партнерів. При цьому найбільш перспективними серед них можна назвати країни ОЕСР, а також країни Африки, Азії, Латинської Америки. Акцент робиться також на італійську присутність за кордоном через розвиток міжнародної промислової кооперації і, як і в Німеччині, диверсифікацію постачальників енергоносіїв³⁹.

При відсутності офіційно сформульованої доктрини економічної безпеки виконання міжнародних зобов'язань Італії, пов'язаних з участю в політичних або економічних угруповань є об'єктивним орієнтиром італійського уряду. Разом з тим держава в правових рамках використовує всі доступні механізми захисту інтересів власних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Аналіз досвіду таких країн Західної Європи, як Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург, Швейцарія щодо забезпечення економічної безпеки свідчить, що їх основною стратегічною метою захисту національних економічних інтересів є забезпечення сталого економічного зростання й модернізації економіки відповідно до умов конкурентної боротьби на світовому ринку. Ці країни не мають можливості суттєво впливати на формування структури світової економіки, внаслідок чого змушені пристосовуватися до умов розвитку світової економіки,

³⁶ Лютий І. О., Терес Ю. Реалізація боргової політики в країнах ЄС: уроки для України. Світ фінансів. 2018. Вип. 4. С. 7-19.

³⁷ Development of small and medium enterprises: the EU and East-partnership countries experience: monograph / ed. by I. Britchenko and Ye. Polishchuk. Tarnobrzeg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, 2018. 378 p.

³⁸ Лютий І. О., Терес Ю. Реалізація боргової політики в країнах ЄС: уроки для України. Світ фінансів. 2018. Вип. 4. С. 7-19.

³⁹ Development of small and medium enterprises: the EU and East-partnership countries experience: monograph / ed. by I. Britchenko and Ye. Polishchuk. Tarnobrzeg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, 2018. 378 p.

змінювати сформовані структури національних економік і пропорції їх розвитку. При цьому так звані «малі» країни Євросоюзу в якості стратегічних цілей визначають формування ефективної структури і спеціалізацію економіки⁴⁰.

Політика забезпечення економічної безпеки Чехії, Польщі, Словаччини та країн Балтії базується на зближенні національних інтересів з загальноєвропейськими інтересами, а також політичної, економічної та інституційної трансформацією у відповідності до західноєвропейських стандартів. На початку 90-х років ці країни обрали практично однакову модель забезпечення економічної безпеки, яка включала наступні дії: оцінку геополітичної ситуації в регіоні; визначення вектора і стратегії розвитку; створення і реалізацію моделі поведінки, в тому числі у сфері економіки, у відповідності до домінуючих тенденцій регіонального і світового еволюційного процесу; співвіднесення базових кількісних і якісних показників розвитку з загальносвітовими і регіональними стандартами; коригування курсу економічних реформ.

Головними загрозами економічної безпеки цієї групи країн можна назвати: економічну відсталість регіонів Центральної Європи від західноєвропейських країн, труднощі переходу до ринкової економіки, проблеми формування демократичних та ринкових інститутів, а в окремих країнах, наприклад Польщі, обмеження імпорту стратегічно важливої сировини⁴¹.

Даючи загальну характеристику поточного стану розвитку сектора економічної безпеки в усіх розглянутих країнах, можна окремо виділити відносно стабільні економічні системи (Великобританія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Франція). Ці країни переважно зосереджені на підвищенні ефективності економіки і одночасно підтримують існуючий рівень особистої економічної безпеки своїх громадян. Щодо нових країн-членів ЄС (Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) можна відмітити, що вони вже

⁴⁰ Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. Київ, 2018. 106 с.

⁴¹ Development of small and medium enterprises: the EU and East-partnership countries experience: monograph / ed. by I. Britchenko and Ye. Polishchuk. Tarnobrzeg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, 2018. 378 p.

завершили реформи «першого покоління» (з акцентом на реструктуризацію і перепідпорядкування) і вийшли на завершальну стадію реформ структур безпеки.

Аналіз підходів до економічної безпеки держави в країнах Європейського Союзу переконливо свідчить про те, що рівень безпеки залежить від безлічі факторів. Для того щоб не опинитися в становищі держави без власного незалежного економічного майбутнього, Україні необхідно провести цілеспрямовану роботу по виходу з економічної кризи, запобігання реальних загроз, боротьбою з корупцією, кримінальними елементами в економіці. У цьому зв'язку дуже важливо не тільки розуміння сутності економічної безпеки на всіх рівнях (міжнародному, національному, регіональному, особистісному), але і конкретні дії управлінських структур щодо зближення рівня економічної безпеки України до європейського рівня.

Безумовно, адаптація будь-якого зарубіжного досвіду до умов України являє собою не копіювання всієї системи регулювання, а лише поетапне провадження окремих елементів, інструментів, методів, програм. Досвід зарубіжних країн слід запозичувати, ґрунтуючись на подібності завдань, цілей, пріоритетів національних стратегій. Необхідно враховувати рівень економічного розвитку, розвитку інститутів управління, забезпечення і контролю над безпекою, використовуючи системний підхід та порівняльний аналіз.

Моделі, які можна запропонувати за результатами вивчення досвіду країн Європейського Союзу, не тільки теоретично, але в деяких випадках і практично можуть бути дієвими в Україні. Впровадження досвіду країн Європейського Союзу в умовах трансформації світової системи економіки сьогодні є найбільш актуальним питанням співробітництво в рамках системи Україна – ЄС. Ґрунтуючись на досвіді європейських країн, в тому числі і держав - нових членів Європейського союзу, в Україні повинна формуватися нова ідеологія безпеки, стрижнем якої є досягнення сталого розвитку економіки шляхом виконання визначених завдань і отримання конкретних результатів на засадах ефективного використання ресурсів і дотримання вимог законодавства та нормативно-правових документів.

Надано загальну характеристику стану розвитку державної політики забезпечення економічної безпеки у різних європейських країнах, можна окремо представити відносно стабільні економічні системи (Італія, Іспанія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Франція). Саме ці країни насамперед зосереджені на зростанні ефективності економіки та паралельно підтримують існуючий рівень економічної безпеки для своїх громадян. Щодо нових країн-членів ЄС (Польща, Румунія, Болгарія, Словаччина, Угорщина, Чехія) можна сказати, що вони вже завершили визначені реформи «першого покоління» (акцентуючи увагу на реструктуризацію й перепідпорядкування) та вийшли на фінішну стадію реформ структур безпеки.

Проведений аналіз підходів до забезпечення економічної безпеки в країнах Європейського Союзу свідчить про те, що певний рівень безпеки залежить насамперед від сукупності факторів.

Для того щоб мінімізувати ризик виникнення становища держави без власного незалежного економічного майбутнього, саме Україні доцільно провести цілеспрямовану роботу у напрямку виходу з довгострокової економічної кризи, розробки механізму запобігання реальних загроз, організацію системи боротьби з корупцією, різними кримінальними елементами в економіці. Враховуючи вище викладене, дуже важливо не лише розуміння змістовного наповнення економічної безпеки на різних управлінських рівнях (глобальному, національному, регіональному, локальному), але й конкретні практичні дії управлінських структур у напрямку зближення рівня економічної безпеки України до показників європейського рівня.

Звичайно, адаптація будь-якого міжнародного досвіду до умов України представляє собою не пряме копіювання всієї системи інституційного регулювання, а тільки алгоритмічне впровадження певних елементів, інструментів, методів, державних програм.

Досвід європейських країн варто запозичувати, ґрунтуючись на подібності завдань, цілей, пріоритетів національних стратегій. Необхідно враховувати рівень економічного розвитку, розвитку існуючих інститутів управління, забезпечення та

контролю над безпекою, використовуючи положення системного підходу та порівняльний аналіз. Впровадження позитивного досвіду країн Європейського Союзу в умовах провадження трансформації світової системи економіки сучасності є найбільш нагальним питанням налагодження співробітництва в рамках функціонування системи Україна – ЄС.

Враховуючи досвід європейських країн в Україні повинна формуватися абсолютно нова ідеологія економічної безпеки, фундаментом якої є досягнення показників сталого розвитку економіки в умовах виконання регламентованих завдань й отримання практичних результатів на засадах дієвого використання ресурсів та дотримання поставлених вимог законодавства й нормативно-правових документів.

РОЗДІЛ 3

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ

3.1 Ключові ризики для економічної безпеки України

Економічна безпека як спроможність національної економіки зберігати стійкість та невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі, стає та збалансоване зростання – важливі критерії оцінювання якісних параметрів національної економіки, стратегічної ефективності економічної політики держави в економічній сфері. Тому постійний експертно-аналітичний моніторинг рівнів та загроз економічної безпеки та її складових частин зберігає значну актуальність, а в умовах різкого розширення та посилення потужності загроз, зумовлених повномасштабною агресією РФ проти України, набуває особливого значення. У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими у довоєнний час резервами та запасом міцності, оперативною консолідацією зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією та згуртованістю громадян України перед екзистенційною загрозою російської агресії, наданням безпрецедентної міжнародної підтримки. З переходом російської агресії у форму затяжної війни на виснаження безпосередній вплив бойових дій на економіку посилюється

цілеспрямованими атаками на критичну інфраструктуру країни, виснаженням фінансових резервів населення та бізнесу, наростанням економічних диспропорцій, що сформувалися у воєнний період, застосуванням з боку ворога потенціалу різноманітних гібридних інструментів впливу. Це актуалізує потребу здійснення цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах війни та аналітичного опрацювання його результатів.

У період 2022–2023 рр. Національним інститутом стратегічних досліджень проведено дослідження сучасних загроз економічній безпеці та актуальності їх вияву, що базувалося на кабінетних дослідженнях та експертних опитуваннях.

Дослідження передбачало:

- актуалізацію наявних та визначення нових специфічних загроз економічній безпеці України для формування загального контексту та уявлення про трансформацію ризиків в умовах війни;

- формування карти ризиків на основі експертного опитування профільних експертів у спосіб визначення ступеня впливу та ймовірності настання кожної загрози за складниками економічної безпеки (ступінь впливу (незначний (1), низький (2), помірний (3), значний (4), катастрофічний (5)), а також імовірність настання загрози (малоймовірна (1), віддалена (2), помірна (3), ймовірна (4), максимальна (5)) оцінюють імовірний вплив ризиків на економічну безпеку у короткостроковому часовому просторі).

У рамках проведеного експертного опитування було актуалізовано, визначено та оцінено 50 загроз за складовими частинами: макроекономічна, фінансова, інвестиційно-інноваційна, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча безпека, які дозволяють сформулювати уявлення про характер впливу війни на економічну безпеку України. До оцінки загроз економічній безпеці були включені компоненти соціальної та продовольчої безпеки, оскільки в умовах війни вони справляють відчутний вплив на її стан через те, що їхня оцінка

в рамках відповідних стратегій не передбачена (розроблення стратегії продовольчої безпеки досі не завершено)⁴².

У 2023 р. стан економічної безпеки України залишається складним. Водночас відносно попереднього періоду (весна 2022 р.) у поточному оцінюванні ризику реалізації загроз економічній безпеці були нижчими. Це можна пояснити тим, що експерти оцінювали результати спостережень щодо оперативно застосованих державою та бізнесом зусиль та управлінських рішень, які дозволили диверсифікувати діяльність та адаптувати бізнес-моделі до умов війни, а також відновити (там, де це можливо) економічну діяльність, і, хоча би частково, компенсувати збитки у пріоритетних сферах для забезпечення економічної безпеки держави. Згідно з результатами ранжування ризиків, одна загроза (2 %) потрапила до найбільш ризикової – червоної – зони, 49 загроз – у діапазон від середньої (42 % від усіх загроз) до середньо-високої (56 % відповідно) ризиковості. Одночасно трансфер найбільш ризикових (10) позицій минулого року з червоної (найбільш ризикової) до помаранчевої (середньо-високої) зони дав можливість зафіксувати помірну стабілізацію стану економічної безпеки України. При цьому, концентрація загроз у 2023 р. в жовто-помаранчевій (середньо- та середньо-високоризиковій) зоні означає, що для уникнення настання негативного прогнозу необхідними умовами є якнайшвидше подальше відновлення соціально-економічної динаміки й збереження ритмічності та обсягів надходження зовнішніх компенсаційних ресурсів на рівні не меншому ніж у минулому році. Одна загроза, що припадає на найвищу зону ризику, і домінуюча кількість загроз (28), що припадає на помаранчеву (середньо-високу) зону ризику, вказують на потребу рішучіших дій щодо послаблення накопичених фінансово-економічних дисбалансів та недопущення їх перетікання до більш ризикової зони^{43 44}.

⁴² Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>

⁴³ Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>

⁴⁴ Статистичний збірник «Україна у цифрах» URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

Узагальнені результати розподілу загроз економічної безпеки за впливом та імовірністю настання в 2023 р. та попереднім періодом за складовими економічної безпеки подані в табл. 3.1.

У найбільш ризиковій зоні залишається показник високого рівня дефіциту державного бюджету, хоча сприйняття інтенсивності впливу цього чинника на економічну безпеку в 2023 р. дещо знизилося відносно минулого періоду оцінювання, коли він вважався максимально загрозливим як за імовірністю, так і за впливом.

Таблиця 3.1 - Результати розподілу загроз економічній безпеці за впливом та ймовірністю настання в 2022–2023 рр. за складовими економічної безпеки⁴⁵

Види безпеки	Імовірність/ вплив	
	2023	2022
1	2	3
МАКРОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА		
1. Різкий економічний спад унаслідок згортання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зон	4/4	5/5
2. Відплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон	3/3	3/4
3. Значне скорочення інвестиційної діяльності	4/4	4/3
4. Критичне зниження обсягів кредитного фінансування основного капіталу, обігових коштів та інвестицій	4/4	4/4
5. Зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій	4/4	4/4
6. Зростання індексу споживчих цін (інфляції)	4/4	4/3
7. Зниження приватного споживання	4/3	н/д
ВИРОБНИЧА БЕЗПЕКА		
1. Критичне скорочення промислового виробництва	4/4	5/5
2. Прискорення темпів деіндустріалізації економіки	4/4	4/4
3. Зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції	4/4	4/3
4. Збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва	4/4	4/3

⁴⁵ Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>

5. Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції	4/4	4/4
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА		
1. Погіршення фінансової стійкості пенсійної системи	4/4	4/4
2. Високий рівень дефіциту державного бюджету	5/4	5/5
3. Значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів	4/4	5/5
4. Брак довіри з боку громадян та бізнесу до податкових, митних органів	4/3	3/3
5. Недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави	4/4	4/4
6. Зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування	4/4	5/4

Продовження табл.3.1

1	2	3
7. Погіршення інституційної спроможності банківської системи внаслідок скорочення ресурсної бази банків, збитковості та зниження капіталізації	3/3	3/3
8. Різде збільшення частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків	3/3	4/3
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА		
1. Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів	4/4	5/4
2. Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики	4/4	5/5
3. Зростання негативного сальдо торговельного балансу	4/4	4/4
4. Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту	4/4	3/3
5. Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності	3/3	н/д
6. Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні	3/4	4/3
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА		
1. Скорочення державних капітальних інвестицій	4/4	5/4
2. Згорання інноваційної активності в економіці	4/3	4/3
3. Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості	4/4	5/5
4. Недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок	4/3	н/д
5. Скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі	4/4	н/д
6. Релокація за межі України інноваційно активних компаній	4/3	н/д
СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА		
1. Суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення	4/4	4/4

2. Суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції	3/4	4/4
3. Втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці	4/4	4/4
4. Значне зниження добробуту та якості життя населення	4/4	5/4
5. Погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги	3/3	4/4
6. Погіршення доступу до отримання соціальних послуг через нестачу фахівців з надання соціальних послуг	3/3	н/д
7. Погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури	4/4	5/4
8. Масовий виїзд біженців за кордон	3/4	4/3
9. Значне погіршення стану довкілля (включно і воєнне забруднення), спричинене бойовими діями	4/4	4/3

Продовження табл.3.1

1	2	3
10. Збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених і традиційно праценадлишкових західних регіонів	4/3	4/4
11. Стрімке зростання кількості ВПО	3/3	4/4
ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА		
1. Локальні дефіцити продуктів харчування, викликані утрудненням постачання та/чи надмірним попитом	3/3	4/3
2. Зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції	3/3	3/3
3. Руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування	3/4	4/3
4. Значні матеріально-технічні та фінансові втрати частини сільськогосподарських виробників	4/4	4/4
5. Погіршення якості харчування населення	3/3	4/3
6. Погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами	4/4	4/4
7. Посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві	3/3	3/3

Найвагомішими загрозами економічній безпеці у помаранчевій зоні експерти відзначають ті, які найчутливіші до руйнівних наслідків війни (зменшення трудового потенціалу, фізична чи/або фінансова нестача найбільш

важливих ресурсів та матеріально-технічного забезпечення), а також ті, які стосуються спроможності швидкого відновлення та можливості оперативного послаблення накопичених у період війни дисбалансів), а також невизначеності, які формуються внаслідок перебігу повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну (унеможливлення здійснення економічної діяльності на значних територіях, небезпеки та невизначеності у функціонуванні логістичних маршрутів, різного потенціалу диверсифікації виробничих та господарських процесів унаслідок географії ведення бойових дій).

До цієї ж зони ризику потрапило сприйняття ризиків щодо згорання промислового й експортного потенціалу, а також боргових та інвестиційних проблем, безпосередньо пов'язаних із цими подіями (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 - Розподіл загроз економічній безпеці за впливом та імовірністю настання в 2023 р. у червоній (найвищій) та помаранчевій (середньо-високій) зонах⁴⁶

Назва загрози	Імовірність/ вплив
1. Високий рівень дефіциту державного бюджету (ФБ)	5/5
1. Суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення (СБ) 2. Зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування (ФБ) 3. Значне зниження добробуту та якості життя населення (СБ) 4. Втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці (СБ) 5. Зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій (МБ) 6. Різкий економічний спад внаслідок згорання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зоні (МБ) 7. Значне погіршення стану довкілля (включаючи воєнне забруднення), спричинене бойовими діями (СБ) 8. Недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок	4/4

⁴⁶ Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>

<p>обмеженості фінансових можливостей держави (ФБ)</p> <p>9. Погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури (СБ)</p> <p>10. Зростання індексу споживчих цін (інфляції) (МБ)</p> <p>11. Критичне скорочення промислового виробництва (ВБ)</p> <p>12. Значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів (ФБ)</p> <p>13. Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів (ЗБ)</p> <p>14. Зростання негативного сальдо торговельного балансу (ЗБ)</p> <p>15. Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики (ЗБ)</p> <p>16. Скорочення державних капітальних інвестицій (ПБ)</p> <p>17. Скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі (ПБ)</p> <p>18. Значні матеріально-технічні та фінансові втрати частини сільськогосподарських виробників (ПБ)</p> <p>19. Значне скорочення інвестиційної діяльності (МБ)</p> <p>20. Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості (ПБ)</p> <p>21. Збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва (ВБ)</p> <p>22. Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції (ВБ)</p> <p>23. Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту (ЗБ)</p> <p>24. Критичне зниження обсягів кредитного фінансування основного капіталу, обігових коштів та інвестицій (МБ)</p> <p>25. Погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами (ПБ)</p> <p>26. Зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції (ВБ)</p> <p>27. Прискорення темпів деіндустріалізації економіки (ВБ)</p> <p>28. Погіршення фінансової стійкості пенсійної системи (ФБ)</p>	
<p>Примітка: ВБ – виробнича безпека; ЗБ – зовнішньоекономічна безпека; ПБ – інвестиційно-інноваційна безпека; МБ – макроекономічна безпека; ПБ – продовольча безпека; СБ – соціальна; ФБ – фінансова безпека.</p>	

При цьому експерти одноставно продемонстрували найвищу стурбованість стосовно зростання дефіциту державного бюджету та збільшення державного боргу й видатків на його обслуговування, що є прямими економічними наслідками тривалої високоінтенсивної війни, а також чинниками, які спричиняють фундаментальний негативний вплив на економічну безпеку України у середньо- і довгостроковому вимірах.

Макроекономічна безпека, на думку експертів, у 2023 р. залишатиметься чутливою насамперед до таких загроз: зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), втрат цивільного населення внаслідок бойових дій; різкого економічного спаду через згортання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зоні, а також зростання індексу споживчих цін. Чинники забезпечення соціальної безпеки матимуть визначально високий вплив на економічну безпеку, що може пояснюватися негативним очікуванням стосовно суттєвого погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення, а також втрати можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці. Крім цього, зберігає актуальність ризик погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури.

Для виробничої безпеки, порівняно з минулорічними оцінками, ситуація дещо покращилася. Усе ще істотна криза промислового виробництва, за сприйняттям респондентів, дещо знизила інтенсивність, що можна пояснити очевидним прогресом спільних зусиль держави та підприємств щодо заходів підтримки бізнесу, зменшення дефіциту електроенергії та підтримкою релокації. Водночас, хоча й ризик критичного скорочення промислового виробництва відійшов від найвищої зони в 2023 р., ситуація залишається вкрай складною. Особливої уваги, на думку респондентів, потребує попередження настання загроз закріплення у структурі частки низькотехнологічної та сировинної продукції, а також посилення залежності внутрішнього ринку від імпорту.

Збереження напруженості для зовнішньоекономічної безпеки також тісно пов'язане із загрозами для виробничої та інвестиційно-інноваційної безпеки. Водночас нестабільність логістичних маршрутів, пов'язана із військовою небезпекою та можливими новими блокуваннями, не сприяє оптимізму щодо розвитку сфери і, відповідно, безпеки зовнішньоекономічної діяльності в 2023 р. Згідно з експертними оцінками найбільший вплив на зовнішньоекономічну безпеку матимуть значна втрата експортного потенціалу через руйнування

виробничих об'єктів та зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі. Дві загрози для продовольчої безпеки у помаранчевій зоні пов'язані із значними втратами матеріально-технічного та фінансового характеру в значній частини сільськогосподарських виробників, а також із негативними очікуваннями щодо матеріально-технічного забезпечення в 2023 р.

Фінансова безпека, як очікується, у 2023 р. залишатиметься ключовою сферою для забезпечення економічної безпеки. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагатимуть постійного фокусування державних органів, насамперед на питаннях забезпечення фінансових зобов'язань держави (як на заміщенні втрат податкових та митних надходжень, так і на оптимізації бюджетних витрат, підвищенні фінансової стійкості пенсійної системи), забезпеченні достатнього стимулювання бізнесу та залучення коштів міжнародної підтримки.

Виокремлення інвестиційно-інноваційної компоненти в опитуванні 2023 р. (у попередньому періоді не досліджувалося через майже повну відсутність інформації в умовах повномасштабної агресії) дозволило сформулювати уявлення про потреби відновлення інвестиційно-інноваційної діяльності в умовах війни. Експерти відносять інвестиційно-інноваційну складову до сектору значного ризику, що може означати високу потребу в забезпеченні інвестиційно-інноваційної безпеки на основі формування та імплементації спеціалізованого плану дій щодо її забезпечення з урахуванням особливостей воєнного періоду. Зважаючи на обмежені фінансові можливості держави у здійсненні додаткових капіталовкладень, забезпечення фінансової підтримки наукової діяльності та інших інноваційних секторів потребує покращення міжвідомчої координації та розширення можливостей щодо залучення іноземних інвесторів.

Відносно менша група загроз економічній безпеці (21) віднесена до жовтої зони, вона зумовлена в основному негативними наслідками затяжної російської агресії для економічної безпеки (табл. 3.3). Більшість ризиків у цій зоні стосується соціальних загроз (6), що пов'язані із значним погіршенням платоспроможності, зниженням доходів та зайнятості населення, а також від'їздом значної кількості громадян України за кордон. Недостатня спроможність держави в умовах війни

підтримувати достатні обсяги та якість соціального забезпечення, насамперед на прикордонних територіях, територіях, на яких уже відбуваються бойові дії, значно посилюють загрози соціальній безпеці, зокрема через виїзд значної кількості громадян з дітьми за кордон.

Таблиця 3.3 - Розподіл загроз економічній безпеці за впливом та імовірністю настання в 2023 р. у жовтій зоні⁴⁷

Назва загрози	Імовірність/ вплив
1. Недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок (ПБ) 2. Згортання інноваційної активності в економіці (ПБ) 3. Зниження приватного споживання (МБ) 4. Релокація за межі України інноваційно активних компаній (ПБ) 5. Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні (ЗБ) 6. Збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених і традиційно праценадлишкових західних регіонів (СБ) 7. Брак довіри з боку громадян та бізнесу до податкових, митних органів (ФБ)	4/3
1. Суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції (СБ) 2. Руїнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування (ПБ) 3. Масовий виїзд біженців за кордон (СБ)	3/4
1. Відплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон (МБ) 2. Різке збільшення частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків (ФБ) 3. Посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві (ПБ) 4. Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності (ЗБ) 5. Погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги (СБ) 6. Погіршення якості харчування населення (ПБ) 7. Стрімке зростання кількості ВПО (СБ) 8. Погіршення інституційної спроможності банківської системи внаслідок скорочення ресурсної бази банків, збитковості та зниження капіталізації (ФБ) 9. Зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції (ПБ)	3/3

⁴⁷ Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>

10. Погіршення доступу до отримання соціальних послуг через нестачу фахівців з надання соціальних послуг (СБ)	
11. Локальні дефіцити продуктів харчування, спричинені утрудненням постачання та/чи надмірним попитом (ПБ)	
Примітка: ВБ – виробнича безпека; ЗБ – зовнішньоекономічна безпека; ПБ – інвестиційноінноваційна безпека; МБ – макроекономічна безпека; ПБ – продовольча безпека; СБ – соціальна; ФБ – фінансова безпека.	

В умовах війни в Україні суттєво погіршилась демографічна ситуація, що зумовлює довготривалі негативні наслідки для всіх складових частин економічної безпеки, а вирішення демографічних проблем потребує планування та вжиття дій як у коротко- і середньостроковому періоді, так і в стратегічній перспективі. У перспективі на ухвалення рішення щодо повернення громадян з-за кордону впливатимуть, у т. ч. й дії держави щодо підтримки доходів та зайнятості населення, а тому цим питанням має бути приділено максимальну увагу на державному рівні вже зараз.

Для зниження загроз продовольчій безпеці (5) необхідно вжити заходів коротко- та середньострокового характеру, які значною мірою пов'язуються із питаннями відновлення інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, забезпечення надійної логістики експорту агропромислової продукції, матеріально-технічного оснащення та фінансового забезпечення роботи агропромислових підприємств, створення продовольчих резервів, а також із комплексними діями щодо подальшого покращення фінансової та фізичної доступності продуктів харчування для громадян України.

Загрози для фінансової безпеки (3) у жовтій зоні пов'язуються із спроможністю держави забезпечити стабільність в умовах війни, а також стосуються необхідності продовження реформ, скерованих на збільшення довіри з боку громадян та бізнесу. Стан банківської системи, хоча й перебуває в прийнятному для умов воєнного стану діапазоні ризику, продовжуватиме потребувати уваги з боку НБУ для оперативного реагування та мінімізації впливу непередбачуваних обставин.

Ризики в жовтій зоні для макроекономічної (2), зовнішньоекономічної (2) та інвестиційно-інноваційної (3) безпеки значною мірою залежать від перспектив стабілізації безпекової та соціально-економічної ситуації в Україні, що посилює впевненість підприємців та інвесторів.

3.2 Пріоритети політики забезпечення економічної безпеки

Визначене коло загроз, які можуть мати високий рівень негативного впливу, проте у поточний момент мають помірну імовірність вияву, дає можливість виокремити потенційні тригери посилення ризиків, запобігання яким має визначати пріоритети політики забезпечення економічної безпеки. Серед таких тригерів:

- збільшення частки тих, хто рятується від війни, які ухвалюватимуть рішення не повертатися до країни, а також імовірний додатковий виїзд – у разі погіршення безпекової ситуації та після скасування обмежень на виїзд для військовозобов'язаних, що матиме негативний вплив на трудовий потенціал країни;

- погіршення довіри до органів державного управління, насамперед фінансової сфери, що загрожуватиме погіршенням податкової дисципліни та зростанням сегмента неофіційної економіки;

- зменшення спроможності бюджетної системи до забезпечення виконання запланованих видатків через труднощі з наповненням доходної частини та/чи фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити ефективність системи соціального захисту й становище у бюджетному секторі (освіта, охорона здоров'я, наука, культура);

- послідовне зниження конкурентоспроможності українських виробників унаслідок тривалого недоінвестування, зупинення інновацій та нарощування додаткових витрат, що загальмує повоєнне відновлення, руйнуватиме його інклюзивність та мультиплікативний ефект для економічного зростання й відновлення доходів;

- надмірний наплив імпортованих товарів споживчого та виробничого призначення через пригнічення та недостатню спроможність вітчизняного виробництва, що зафіксує стан імпортозалежності національної економіки, зумовлюючи тиск на торговельний баланс, перешкоди для динамічного відновлення виробництва та умов для зайнятості;

- наростання негативного впливу наслідків війни на довкілля, що погіршуватиме умови для економічної діяльності (насамперед в аграрному секторі), якість життя населення (у т. ч. створюючи додаткові перешкоди для повернення людей до місць постійного проживання);

- погіршення спроможності економіки до забезпечення продовольчої безпеки внаслідок негативних процесів в аграрному секторі, зниження ефективності продовольчої інфраструктури (зберігання, первинна переробка, постачання агросировини), що матиме негативні соціальні наслідки.

Попри зростання невизначеності та волатильності в умовах довготривалої війни, необхідно посилювати увагу щодо підготовки суб'єктів до загроз економічній безпеці, забезпечуючи:

- підвищення ситуативної обізнаності та навчання в проактивному режимі щодо наявних та потенційних загроз економічній безпеці України з метою підготовки суб'єктів економічних відносин (держави, бізнесу та громадян) там, де це можливо, до ймовірності виникнення кризових явищ;

- розроблення початкових стратегій та дорожньої карти, які уможливлють прискорення обміну інформацією та координацію дій між органами державної влади, місцевого самоврядування та бізнесом і громадянами в умовах настання загроз;

- використання гібридних рішень, у яких традиційні рішення економічної політики держави поєднуються з активними комплементарними діями бізнесу та громадян.

В контексті нашого дослідження варто наголосити на тому, що забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки,

спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Отже, стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями - напрям розвитку та безпековий напрям.

Важливе місце в безпековому напрямі займають виклики, пов'язані із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України. Руйнування економіки України є свідомою і цілеспрямованою дією Російської Федерації та одним з методів гібридної війни, оскільки зруйнована економіка продукує незадоволеність владою, трудову міграцію, соціальну напругу в суспільстві та підриває довіру до влади. При цьому широко використовуються економічні інструменти впливу, до яких, зокрема, відносяться санкції щодо українських товарів і послуг та використання впливу на інші держави з метою прийняття рішень, що суперечать основним національним економічним інтересам України.

Основними завданнями у сфері забезпечення економічної безпеки є⁴⁸:

- 1) забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та інтересам її громадян;
- 2) збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722, та позицій людиноцентризму⁴⁹;
- 3) гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічній сфері.

Проактивний підхід полягає в тому, щоб дати відповідь на виклики та загрози, що на сьогодні формуються, - загальносвітовий тренд загострення

⁴⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року": Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

⁴⁹ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

боротьби за ринки, технології, кваліфікованих працівників та фінансові ресурси. Такий підхід має знизити ймовірність реалізації внутрішніх викликів, які перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможлиблюють її стале і динамічне зростання, підвищують вразливість до загроз. Продовження збройної агресії Російської Федерації проти України, зростання викликів трансатлантичній та європейській єдності є підтвердженням такої боротьби і можуть спричинити не лише ескалацію наявних, але і виникнення нових конфліктів. Саме тому проактивний підхід повинен будуватися на поєднанні як безпекового напрямку, так і напрямку розвитку.

Безпековий напрям у сфері забезпечення економічної безпеки полягає у випередженні розбалансування економіки, підвищенні її стійкості до впливу зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, для виконання чого запроваджується постійний моніторинг економічної стійкості. Такий моніторинг проводиться на основі визначених індикаторів стану економічної безпеки та їх критичних меж (наведені в додатку), вихід за які загрожує розвитком масштабних кризових процесів в економічній сфері.

Напрямок розвитку у сфері забезпечення економічної безпеки полягає у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки та досягненні визначених за основними складовими економічної безпеки цільових орієнтирів (наведені в додатку), що деталізуються конкретними завданнями за основними складовими економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано думки і точки зору науковців щодо визначення категорії «економічна безпека» і зроблено наступні висновки: економічна безпека є однією з важливіших складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-слідчий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою, тобто економічна безпека є засіб захисту національних інтересів держави; економічна безпека забезпечується за умови, що стан економіки забезпечує можливе зростання інвестицій в людський капітал, створює умови для розвитку громадянського суспільства, гарантує незалежність вибору державою стратегії розвитку з урахуванням національних цінностей і пріоритетів, з одного боку, і міжнародних норм - з іншого; економічна безпека - це такий стан економіки країни, який за обсягами і структурними параметрами достатній для забезпечення існуючого статусу держави, її незалежного, політичного і соціально-економічного розвитку, що забезпечує абсолютній більшості населення добробут, що відповідає стандартом цивілізованих країн.

Виокремлено та охарактеризовано найбільш значущі підходи до розкриття сутності економічної безпеки: стійкість та стабільність економіки, захищеність національних інтересів від екзогенних та ендогенних загроз, здатність національної економіки до розширеного відтворення, рівень соціальної спрямованості економіки, глобалізація економічного простору, прозорість та незалежність економічної політики в державі, комплексність.

2. Під основними засадами формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки України необхідно розуміти: макроаналіз; формування стратегічних цілей діяльності; розробка найбільш ефективних шляхів реалізації стратегічних цілей; конкретизація стратегії економічної безпеки за періодами її реалізації; оцінка розробленої стратегії економічної безпеки. Завершальним етапом розробки стратегії економічної безпеки є її оцінка на основі наступних критеріїв: узгодженості розробленої стратегії регіонів із загальною стратегією держави; внутрішньої збалансованості стратегії (визначається узгодженість окремих стратегічних цілей і напрямів діяльності між собою, а також послідовності; адаптації стратегії економічної безпеки до прогнозованих змін зовнішнього середовища; результативності стратегії (визначення ефективності реалізації розробленої стратегії).

Найбільшими загрозами для економічної безпеки можна визначити такі: повномасштабне вторгнення РФ на територію України; нерівномірність територіального розвитку країни; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; послаблення зовнішньоекономічної позиції експорто-орієнтованих галузей і регіонів, особливо промислових; поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці; значне зниження обсягів бюджетного фінансування соціальної інфраструктури, що сприяє погіршенню демографічної ситуації та соціальній напрузі.

3. Обґрунтовано, що державна політика в сфері забезпечення економічної безпеки являє собою закріплену чинним законодавством систему законодавчих, організаційних, управлінських заходів, яка реалізується, в основному уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації при участі політичних партій, інститутів громадянського суспільства та представників бізнес-середовища з метою впорядкування та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації та захисту соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі. Доведено, що належний рівень економічної

безпеки досягається здійсненням єдиної державної економічної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Виокремлено основні функції державної політики із забезпечення економічної безпеки: практичну, прогностичну, регулюючу, захисну, контрольну. Акцентовано увагу на трьох можливих варіантах стратегії економічно безпечного розвитку як країни, так і її регіонів: сценарій інерційного імпорто-орієнтованого технологічного розвитку, сценарій наздоганяючого розвитку і локальної технологічної конкурентоспроможності, сценарій досягнення лідерства у провідних науково-технічних секторах і фундаментальних дослідженнях. Узагальнено наступні принципи забезпечення економічної безпеки держави: невід'ємності, комплексності, активності та гнучкості, оптимального співвідношення державного регулювання та самоуправління, забезпечення єдності, нормативності, максимального використання ресурсів, адаптивності та неперервності, стратегічного партнерства, економічності й ефективності.

4. Надано загальну характеристику стану розвитку державної політики забезпечення економічної безпеки у різних європейських країнах. Зроблено висновок, що можна окремо представити відносно стабільні економічні системи (Італія, Іспанія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Франція) і що саме ці країни насамперед зосереджені на зростанні ефективності економіки та паралельно підтримують існуючий рівень економічної безпеки для своїх громадян. Щодо інших країн-членів ЄС (Польща, Румунія, Болгарія, Словаччина, Угорщина, Чехія) можна сказати, що вони вже завершили визначені реформи «першого покоління» (акцентуючи увагу на реструктуризацію й перепідпорядкування) та вийшли на фінішну стадію реформ структур безпеки.

Проведений аналіз підходів до забезпечення економічної безпеки в країнах Європейського Союзу свідчить про те, що певний рівень безпеки залежить насамперед від сукупності факторів. Для того щоб мінімізувати ризик виникнення становища держави без власного незалежного економічного майбутнього, саме Україні доцільно провести цілеспрямовану роботу у напрямку виходу з

довгострокової економічної кризи, розробки механізму запобігання реальних загроз, організацію системи боротьби з корупцією, різними кримінальними елементами в економіці. Враховуючи вище викладене, дуже важливо не лише розуміння змістовного наповнення економічної безпеки на різних управлінських рівнях (глобальному, національному, регіональному, локальному), але й конкретні практичні дії управлінських структур у напрямку зближення рівня економічної безпеки України до показників європейського рівня. Звичайно, адаптація будь-якого міжнародного досвіду до умов України представляє собою не пряме копіювання всієї системи інституційного регулювання, а тільки алгоритмічне впровадження певних елементів, інструментів, методів, державних програм. Досвід європейських країн варто запозичувати, ґрунтуючись на подібності завдань, цілей, пріоритетів національних стратегій. Необхідно враховувати рівень економічного розвитку, розвитку існуючих інститутів управління, забезпечення та контролю над безпекою, використовуючи положення системного підходу та порівняльний аналіз. Впровадження позитивного досвіду країн Європейського Союзу в умовах провадження трансформації світової системи економіки сучасності є найбільш нагальним питанням налагодження співробітництва в рамках функціонування системи Україна – ЄС. Враховуючи досвід європейських країн в Україні повинна формуватися абсолютно нова ідеологія економічної безпеки, фундаментом якої є досягнення показників сталого розвитку економіки в умовах виконання регламентованих завдань й отримання практичних результатів на засадах дієвого використання ресурсів та дотримання поставлених вимог законодавства й нормативно-правових документів.

5. Широкомасштабна війна, розв'язана РФ, чинить фундаментальний негативний вплив на економічну безпеку України. Разом із тим, Україні вдалося зберегти макроекономічну стійкість і навіть покращити попередні прогнози економічної динаміки. За підсумком 2022 р., падіння ВВП становило, за уточненими даними Держстату України, 29,1 %. У контрольованих межах залишаються інфляційні процеси, утримана стабільність курсу гривні. У планових межах здійснюється наповнення Державного бюджету. Цьому сприяють

злагоджена робота уряду та парламенту України, Національного банку України, системна допомога міжнародних партнерів, високий рівень адаптивності бізнесу та населення. Разом це дозволило втримати економічний фронт та продовжити рух України в напрямку до перемоги. Ознаки економічної стабілізації та адаптації суб'єктів економічних відносин до руйнівного впливу війни дозволяють з обережним оптимізмом прогнозувати поступове покращення стану економічної безпеки у 2024 р.

Разом з тим обґрунтовано, що на перший план виходять загрози для фінансової спроможності держави, конкурентоспроможності українських виробників та соціальні виміри ситуації в економіці. Зокрема, у 2023 р. посилюється ризики щодо: зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, вагомого скорочення інвестиційної діяльності, збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промисловості, зниження конкурентних позицій українських виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках, збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні, значного погіршення стану довкілля, наслідків масового виїзду за кордон тих, хто рятується від війни. Зазначене зумовлює необхідність моделювання та прогнозування динаміки економіки України у середньостроковій перспективі з метою напрацювання урядових рішень для забезпечення економічної безпеки держави, спрямованих на відновлення та модернізацію економіки України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Доведено, що рівень загроз фінансовій безпеці порівняно з попереднім роком знизився та оцінюється наразі як значний та помірний, за винятком ризику зростання дефіциту державного бюджету, що залишився у червоній зоні. У 2024 р. значними й такими, що спричиняють найвищу стурбованість, залишаються загрози: значні втрати податкових і митних надходжень державного та місцевих бюджетів, нарощення державного боргу та видатків на його обслуговування, недофінансування окремих статей видатків бюджету, а також погіршення фінансової стійкості пенсійної системи внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави. Посилюються загрози зростання сировинної та

низькотехнологічної спрямованості експорту, а також збільшення негативного сальдо торговельного балансу. Високий рівень ризиків економічній безпеці України внаслідок війни має надзвичайно негативний вплив на наміри та настрої інвесторів, створює довгострокові загрози для подальшого відновлення країни через значне обмеження інноваційної діяльності. Зважаючи на те, що власні кошти підприємств є основним джерелом інвестування, погіршення можливостей для прибуткової економічної діяльності призвело до відмов від інвестиційних проєктів та обмеженого доступу до зовнішніх інвестиційних ресурсів. Проте банківське кредитування інвестиційної діяльності згортається випереджаючими темпами.

Виокремлено потенційні тригери посилення ризиків, запобігання яким має визначати пріоритети політики забезпечення економічної безпеки.

6. Обґрунтовано, що необхідно посилювати увагу щодо підготовки суб'єктів до загроз економічній безпеці, забезпечуючи: підвищення ситуативної обізнаності та навчання в проактивному режимі щодо наявних та потенційних загроз економічній безпеці України з метою підготовки суб'єктів економічних відносин (держави, бізнесу та громадян) там, де це можливо, до ймовірності виникнення кризових явищ; розроблення початкових стратегій та дорожньої карти, які уможливають прискорення обміну інформацією та координацію дій між органами державної влади, місцевого самоврядування та бізнесом і громадянами в умовах настання загроз; використання гібридних рішень, у яких традиційні рішення економічної політики держави поєднуються з активними комплементарними діями бізнесу та громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М. Аналіз стану економічної безпеки за суб'єктивними оцінками експертів. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. №2. С. 1–14.
2. Акімова Л. М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. № 1 (19). С. 1–11.
3. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyku-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
4. Антошкін В. К. Сутність соціально-економічної безпеки регіонів та її зв'язок з національною безпекою держави. *Економіка та управління національним господарством: Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 3 (27). С. 17–23.
5. Базиліук Я. Б. Забезпечення економічної безпеки України в умовах гібридної війни. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (36). С. 47–55.
6. Барановський О. І. Економічна безпека: навч. посіб. / О.І.Барановський, Л. В. Герасименко О. Є Користін; за заг. ред. О.М. Джужі. К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
7. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія: у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.

8. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 67–72.
9. Білик Р. Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 1. С. 23–30.
10. Білорус О. Г. Теорія безпечного економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 2. С. 79-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_2_7
11. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 4. Т. 1. С. 162-167.
12. Бойко Т. В. Актуальні проблеми економічної безпеки України. URL: <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf>
13. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 54–57.
14. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Соціальні аспекти економічної безпеки держави. *Економічні горизонти*. 2018. № 2. С. 76–86.
15. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html>.
16. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : наук. Доповідь. Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К. : Вид-во НППМБ, 2016. 48 с.
17. Волошин В. І. Інструменти мінімізації гібридних загроз економічній безпеці України. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. С. 21–26.
18. Гарькава В. Ф. The improved utilization of the potential of the region. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017>

19. Гарькава В. Ф. Еволюція наукових поглядів на сутність процесу забезпечення економічної безпеки. Економічний простір. 2020. Вип. № 157. С. 22–27.
20. Гарькава В. Ф. Стратегія економічної безпеки України : монографія. Миколаїв : Іліон, 2021. 214 с.
21. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 18. С. 81–86.
22. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. Економіка України. 2016. № 12. С. 3-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_12_2
23. Гоголь Т.А., Слободяник І.Л. Складові системи забезпечення
24. Гриценко А.А. Архітектоніка економічної безпеки. К. : НАН України, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2017. 212 с.
25. Грушко В. І., Лаптев С. М. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / за ред. О.А. Кириченка, М. П. Денисенка, В. С. Сідака. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2015. 412 с.
26. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. К. : ДП Укрархбудінформ, 2011. 122 с.
27. Економічна енциклопедія: в 3-х томах / під ред. Л. І. Молдована. К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. Т. 1. 864 с.
28. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. К. : НІСД. 2003. 224 с.
29. Забродський В.А., Капустін М.В. Власність, економічна безпека і держава. Харків: АТ: «Бізнес-інформ», 2017. 96 с.
30. Закон України «Про основи національної безпеки України» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 15.12. 2005р. № 3200-IV : Відомості Верховної Ради України. 2006. № 14. Ст.116. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

31. Зінченко О. І., Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «соціально-економічна безпека». *Бізнес інформ*. 2014. №6. С. 123–128.
32. Колеснікова К. С., Маліновська І. А., Чабаров В. О. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. *Молодий вчений*. 2018. № 3. С. 351–354.
33. Крамарева О. М. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 жовтня 2008р.). Харків: ХНУВС, 2007. С. 45-49.
34. Кутузова М. М. Теоретичні основи формування і розвитку економічної безпеки. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 628-631.
35. Лагутін В. Д. Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 13-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_9_3
36. Лютий І. О., Терес Ю. Реалізація боргової політики в країнах ЄС: уроки для України. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 4. С. 7-19.
37. Мазаракі А. А. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / А. А. Мазаракі, О. П. Корольчук, Т. М. Мельник; ред.: А. А. Мазаракі; Київ. Нац. торг.- екон. ун-т. - К., 2010. - 717 с.
38. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. Київ, 2018. 106 с.
39. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки: монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2019. 552 с.
40. Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 42 с.
41. Мігус І. П., Денисенко М. П., Коваль Я. С. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Серія: Економіка: зб. наук. пр. 2017. Вип. 46. С. 125-130.

42. Мостова А. Д. Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 42–47.
43. Новак А. Я. Як підняти українську економіку : монографія / А.Я. Новак. Вид.2-ге доп. К: Гнозіс, 2017. 344 с.
44. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення: монографія / О.Ф.Новікова, Р.В. Покотиленко. Донецьк: КІНД ІЕПНАНУ. 2006. 408 с.
45. Основи економічної безпеки : підручник / Бандурка О.М., Духов В.Е, Петрова К.Я., Червяков І.М. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ., 2013. 236 с.
46. Оцінка та регулювання економічної безпеки регіонального співробітництва депресивних територій в рамках євроінтеграційних процесів: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 69-85.
47. Пашенко Д. О. Перспективи розвитку національної системи забезпечення економічної безпеки в Україні. Шлях України до економічної безпеки: матеріали науково-практичн. конф. (Харків, 14 квітня 2016р.).Харків, 2016. С. 57-62.
48. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року : Постанова Кабінету Міністрів № 385-2014-п (редакція від 02.10.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
49. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року": Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>
50. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
51. Ружицький І.Ю. Концептуально-методологічні аспекти формування стратегії забезпечення економічної безпеки. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. №3. С.250-257.

52. Ружицький І.Ю. Світовий досвід управління економічною безпекою України. Причорноморські економічні студії. 2020. №52. Ч.2. С.164-172.
53. Ружицький І.Ю. Типологізація економічної безпеки країни та її складові. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №4. С.332-339.
54. Сидоренко-Стеценко С. Д. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання. Вісник Черкаського університету, 2009. № 152. С. 109–114.
55. Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Вип. Х. С. 48–51.
56. Статистичний збірник «Україна у цифрах»
URL:https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
57. Толуб'як В. С., Королюк Ю. Г. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1448> DOI: 10.32702/2307-2156-2019.6.3
58. Трансформація фінансового посередництва в сучасній економіці: монографія / за ред. Н. В. Ткаченко. Київ: УБС НБУ, 2015. 667 с.
59. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / Л.Г. Шемаєва. К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, 2016. 357 с.
60. Development of small and medium enterprises: the EU and East-partnership countries experience: monograph / ed. by I. Britchenko and Ye. Polishchuk. Tarnobrzeg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, 2018. 378 p.
61. Harkava V., Klymenko S. The use of economic retro research for the methodological provision of the capitalization of enterprises. *Baltic Journal of*

Economic Studies. Vol. 3. Num. 5. Riga : Publishing House «Baltija Publishing», 2017. P. 79-83.

62. Harust Y., Melnyk V. Law enforcement agencies on protection of economic security of Ukraine: administrative and legal aspect. Ottawa : Accent Graphics Communications & Publishing, 2020.

63. Harust Y., Melnyk V., Kiiashko Y., Halunko V. Economic crimes: Innovative mechanisms of counteraction by law enforcement agencies. Asia Life Sciences. 2019. Num. 2. P. 113–119.

64. Hbur Z. Foreign experience in ensuring the economic security of the state. Investments: Practice and Experience. 2018. Num. 11. P. 111–118.

65. Kostruba A. Law enforcement as a form of realization of right: phenomenological analysis experience (civilized aspect). Revista de Derecho Civil. 2018. Num. 5 (1). P. 177–190.

66. Kuzmynchuk N. V. Economic Security in the System of Governmental Regulation of Entrepreneurship: Institutional Aspect. Adaptive Management: Theory and Practice. Series Economics. 2018. Num. 5 (10). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/116>

67. Manzhula A., Harust Y., Myrhorod-Karpova V., Sobol Y. Search for ways to optimize the activities of state bodies managing the funds of international technical assistance. Asia Life Sciences. 2019. Num. 2. P. 189–212.

68. Melnyk V. Foreign experience in ensuring the economic security of the state (on the example of Eastern and Central Europe). Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Series : Law. 2015. Num. 1 (2). P. 50–57.

69. North D. Institutions. Journal of Economic Perspectives. 2001, Winter. Vol. 5. № 1. pp. 97-112.

70. Pchelina O., Sezonov V., Myrhorod-Karpova V., Zherobkina Y. Administrative and legal mechanism of execution of decisions of the European court of human rights as the basis of case law application in the judicial system of Ukraine. Asia Life Sciences. 2019. Num. 2. P. 117–134.

71. Skoruk O. Economic security of the state: essence, constituent elements and problems of maintenance. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*. 2016. Num. 3, 6. P. 39–42.

72. Slatvinska M., Belinska Y., Vodolazska O., Ruzhytskyi I., Koliada T. The model of the impact of changes in the national currency on key macroeconomic indicators in the face of uncertainty. *International Journal of Management* [this link is disabled](#). 2020. 11(5), Pp. 908-919.

73. Syroid T., Kolomiets Y., Kliuiev O., Myrhorod-Karpova V. International financial institutions as subjects of the financial system of the state. *Asia Life Sciences*. 2019. Num. 2. P. 74–82.

74. Yakoviyk I. V., Turenko A. Y. Ekonomichna bezpeka Ukrainy yak peredumova zabezpechenniyii suverenitetu. *Problems of Legality*. 2021. Num. 154. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.238747>

75. Yarmol L., Tsebenko S., Andrusiak I., Kovalchuk O., Markovskyi V. International and national guarantees of economic security. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Num. 3 (38). P. 358–367. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i38.237468>